

Istriotski jezik kao dio kulturnog identiteta Istre

Bešker, Rebeka

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:968401>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

REBEKA BEŠKER

ISTRIOTSKI JEZIK KAO DIO KULTURNOG IDENTITETA ISTRE

Završni rad

Pula, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

REBEKA BEŠKER

ISTRIOTSKI JEZIK KAO DIO KULTURNOG IDENTITETA ISTRE

Završni rad

JMBAG: 0303095264, redovna studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Osnove teorije jezika

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Violeta Moretti

Pula, srpanj 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Rebeka Bešker, kandidat za prvostupnika Kulture i turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Rebeka Bešker

U Puli, 3. srpnja 2023.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Rebeka Bešker, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Istriotski jezik kao dio kulturnog identiteta Istre“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo kao cjelovit tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskoga djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 3. srpnja 2023.

Potpis

Rebeka Bešker

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. KULTURA, KULTURNA BAŠTINA I TURIZAM	2
2.1. Teorijsko određenje kulturnog turizma	4
2.2. Povijesni razvoj i aspekti kulturnog turizma.....	6
2.3. Kultura i kulturni turizam na području Republike Hrvatske	9
2.4. Materijalna i nematerijalna baština Republike Hrvatske.....	10
3. ISTARSKI POLUOTOK KAO VIŠEJEZIČNA I MULTIKULTURNA DESTINACIJA	14
3.1. Povijest kao dionik bogate tradicije Istarskog poluotoka	15
3.2. Višejezičnost i multikulturalnost kao simboli istarskog identiteta	16
4. ISTRIOTSKI JEZIK KAO DIONIK KULTURNOG IDENTITETA ISTRE	19
4.1. Problematika determiniranja jezika i višejezičnosti	21
4.2. Jezik kao izraz kulturnog identiteta	23
4.3. Opće značajke istriotskog jezika	24
4.4. Povijesno – geografski kontekst istriotskog jezika	28
4.5. Interpretiranje istriotskog jezika u talijanskoj i kroatofonoj literaturi te medijima	33
5. MOGUĆNOSTI ZAŠTITE I VALORIZACIJE ISTRIOTSKOG JEZIKA	36
5.1. Istriotski lingvistički atlas.....	37
5.2. Biciklistička ruta „Od rimskih veterana do govornika istriotskog“	45
5.3. Fotofestival „Istriotski alter ego“	46
5.4. Interpretacijski centar „Istroromanska renesansa“	46
6. ZAKLJUČAK	48
LITERATURA	50
PRILOZI	56
SAŽETAK	58
SUMMARY	59

1. UVOD

Jezik kao vjerni pratilac čovječanstva, riječi kao jedno od najmoćnijih oružja, sposobnost (smislene) komunikacije kao odrednica koja ljudski rod čini „superiornijim“... - ovaj niz implicira kako jezik odavno nadilazi uniformiranu ulogu pukog sredstva komuniciranja te stječe brojne nove uloge, a jedna od njih je i izraz identiteta.

Fenomen modernog društva koji se očituje u činjenici da kultura ponovno dolazi pod „svjetla reflektora“, a jezik kao jedan od njezinih temeljnih resursa, paradoksalno, odlazi u zaborav, nameće pitanje revalorizacije značaja jezika.

Svrha ovog završnog rada je, pomoću primjera istriotskog jezika, apelirati na sve aktualniju problematiku ugroženosti i nestajanja jezične raznolikosti. Ciljevi rada su sljedeći:

- utvrđivanje međuovisnosti kulturnog i turističkog sektora
- determiniranje kulturnog turizma kao referentnog okvira jedne od domena manifestacije nematerijalne kulturne baštine, čiji je nukleus upravo jezik
- određivanje ovisnosti predodžbe istarskog identiteta o konceptima višejezičnosti i multikulturalnosti
- analiziranje aspekata istriotskoga jezika.

Završni rad sastoji se od šest poglavlja, uključujući uvod i zaključak. Uvod objedinjuje svrhu, ciljeve te metodologiju istraživanja. Drugo poglavlje donosi teorijski okvir koji je istovremeno ključ za razumijevanje koncepta cjelokupnoga rada. Treće poglavlje naglasak postavlja na Istarski poluotok, (turistički) dragulj „Lijepe Naše“. Nadalje, treće poglavlje također predstavlja bazu za četvrto poglavlje čija je tematska okosnica upravo istriotski jezik. Peto poglavlje sadrži kratak pregled mogućnosti zaštite i valorizacije istriotskog jezika. Zaključak donosi kratak sažetak cjelokupnoga rada.

Tijekom istraživanja korištene su sljedeće metode: metoda analize, metoda sinteze te induktivna metoda.

2. KULTURA, KULTURNA BAŠTINA I TURIZAM

Kao što piše Duda (2002) izraz „kultura“ neizostavni je dio antropološkog, književnog, sociološkog, ali i svakodnevnog rječnika. Povijest termina, kao i rasprostranjenost njegove uporabe u raznim disciplinama, od sociologije¹ i antropologije², preko etnografije³ i etnologije⁴, sve do književnosti implicira i različite načine interpretacije kulture.⁵ Williams (1988) u svojoj publikaciji *Natuknice* (*Keywords*) tvrdi da termin kultura predstavlja jedan od dva ili tri najsloženija termina u engleskom leksiku. Budući da je kultura dinamična i sklona promjenama, ne postoji univerzalna definicija. Međutim, u svim uporabnim inačicama kulturu se eksplicitno ili implicitno suprotstavlja prirodi. Odnosno, laički rečeno, kultura je rezultat ljudske aktivnosti/djelatnosti. Nadalje, moguće je izdvojiti četiri temeljna značenja u kojima se danas rabi pojam kultura.⁶

- 1) stanje duha, to jest reprezentativne aktivnosti čija je svrha usavršavanje ljudskog karaktera, kao na primjer bavljenje antologijskom književnošću
- 2) društva superiorna drugima, gdje je kultura usko vezana s civilizacijom u kontekstu da su neka društva civiliziranija i kulturnija od nekih drugih
- 3) dijapazon intelektualnih i umjetničkih djela kao simbol visoke kulture unutar određenog društva
- 4) cjelokupan način života nekog ljudskog društva, u okviru kojega kultura predstavlja način života u društvenim zajednicama i uključuje primjerice način provođenja slobodnog vremena, obiteljski život, stil odijevanja i slično.

Isti autor upućuje da posljednje značenje/tumačenje najbolje predočuje sveobuhvatnost kulture ilustriranu kao sveukupni način života pojedine nacije ili društvene grupacije koja posjeduje odrednice i sustave značenja po kojima se

¹ Znanost o društvu i njegovim aspektima. sociologija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56944>, (pristupljeno: 7.3.2023.).

² Znanstvena disciplina čiji je predmet istraživanja biološka i kulturna raznolikost ljudskih zajednica. antropologija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3192>, (pristupljeno: 7.3.2023.).

³ Deskriptivna djelatnost o ljudskim zajednicama i kulturi; baza etnološkim analizama. etnografija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18528>, (pristupljeno: 7.3.2023.).

⁴ Znanost koja izučava ljudska društva i kulture. etnologija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18532>, (pristupljeno: 7.3.2023.).

⁵ D. Duda, *Kulturalni studiji: Ishodišta i problemi*, Zagreb: AGM, 2002., str. 8.

⁶ R. Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, London: Fontana Press, 1988., str. 87.

diferencira od ostalih kultura i obuhvaća sve oblike društvene aktivnosti (pa shodno tomu i turizam), ali isto tako i intelektualne i umjetničke aktivnosti.⁷

Prema Jelinčić (2008) turistički sektor afirmirao je svoj globalni značaj u posljednjih nekoliko desetljeća. Iako je naglasak nerijetko na gospodarskom aspektu (financijski benefiti), turizam uvelike utječe i na ostale aspekte života, primjerice socijalni (generator zapošljavanja), ekološki (održivost), psihološki (promjena obrazaca ponašanja) i tako dalje. Odnos kulture i turizma simbolično predočuje frazom „dvosjekli mač“. Naime, iako su sintagme komodificirana⁸ kultura i komercijalizirana⁹ kultura učestao rezultat „iskorištavanja kulture u turističke svrhe“, zanemaren je potencijal turizma kao animatora posjetitelja na njegovu putovanju spoznaje materijalne i nematerijalne kulturne baštine određene destinacije, kreatora imidža destinacije u razvoju i slično. Međutim, treba napomenuti i koristi koje kultura donosi turističkom sektoru. Globalizacija, razvoj tehnologije, promjena životnog stila i navika rezultirali su i novim turističkim potrebama, motivima, a samim time i pojavom novog tipa turista, kao i turizma. Selektivni oblici turizma izvrsna su alternativa masovnom turizmu, čije su posljedice sve vidljivije (ekspanzija poroka, prometni kolapsi, prostorna preopterećenost, ekološke katastrofe i drugi), a jedan od njih je i kulturni turizam, ujedno i tematska okosnica poglavlja. Kulturni turizam predstavlja jedinstvenu priliku da kultura konačno „iziđe pred svjetla pozornice“, nadiđe nametnutu ulogu pasivnog resursa te konačno afirmira svoj potencijal; odmak od državnog proračuna, to jest uspješni primjeri profitabilnosti, nadopuna primarne turističke ponude destinacije, reduciranje prostorne koncentriranosti uz obalu, produljenje uvriježenog trajanja turističke sezone i slično.¹⁰

U narednim potpoglavljima detaljnije će se pojasniti sam pojam kulturnog turizma, njegov povijesni razvoj te odrednice. Poseban naglasak je stavljen na kulturni turizam u Republici Hrvatskoj. Također, analizirat će se i pojam baštine, materijalne i

⁷ Loc. cit.

⁸ Trivijalizacija; degradiranje vrijednosti. M. Dujmović, Komercijalizacija kulturne baštine u turizmu, *Socijalna ekologija: journal for environmental thought and sociological research = Socijalna ekologija : Zeitschrift für Umweltgedanken und soziologische Forschung*, Vol. 28 No. 2, 2019., str. 145-161.

⁹ Proces dodjele ekonomske vrijednosti; preobrazba stvari u robu. M. Dujmović, Komercijalizacija kulturne baštine u turizmu, *Socijalna ekologija : journal for environmental thought and sociological research = Socijalna ekologija : Zeitschrift für Umweltgedanken und soziologische Forschung*, Vol. 28 No. 2, 2019., str. 145-161.

¹⁰ D. A. Jelinčić, *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb, Meandarmedia, 2008., str. 22., 23..

nematerijalne, kao temeljnog resursa kulturnog turizma, ali istovremeno i svojevrsnog izraza identiteta.

2.1. Teorijsko određenje kulturnog turizma

Iako naizgled jednostavna pojava, kulturni je turizam izrazito teško determinirati s obzirom da su konstrukti sintagme (kulturni turizam) sami po sebi kompleksni i skloni promjenama.¹¹

Williams (1988) ističe da kultura određenog društva objedinjuje nevidljive aspekte, ideje, vrijednosti i uvjerenja koji čine njezin sadržaj te vidljive aspekte, tehnologiju, simbole i objekte koji predočuju taj sadržaj. Iako postoji bezbroj inačica tumačenja/uporabe riječi kultura, moguće je izdvojiti opće odrednice svake kulture:¹²

- a) kultura je bazirana na simbolima pomoću kojih se akumulira i prenosi povećana količina informacija
- b) kultura je neovisna o biološkom naslijeđu; usvojeni obrasci ponašanja
- c) kultura je zajednička
- d) kultura je integrirani sustav međusobno ovisnih obrazaca ponašanja
- e) kultura se kontinuirano mijenja.

Nadalje, Gržinić (2019) navodi kako postoje mnoge definicije turizma, od ekonomskih, socio-kulturoloških, sve do univerzalnih. U novije vrijeme naglasak je na onim univerzalnim koje simbolično ilustriraju interdisciplinarni karakter turizma. Turizam današnjice zadire u gotove sve sfere svakodnevnoga života, ali isto tako i ovisi o mnogobrojnim čimbenicima, kao na primjer vremenskim prilikama, zdravstvenim trendovima i slično. Shodno tomu, turizmu je moguće dodijeliti ulogu kreatora suvremenog društvenog razvoja.¹³

Prema Hannamu i Knoxu (2010) kultura direktno utječe na turizam, a turizam u sve većoj mjeri utječe na kulturu koja stječe ulogu značajnog motiva turističkih putovanja. Pojednostavljeno rečeno, turizam kulturi omogućuje neovisnost o državnom

¹¹ R. Tomljenović, "Kulturni turizam", u: S. Čorak, V. Mikačić (ur.), *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*, Zagreb, Institut za turizam, 2006., str. 119-145.

¹² R. Williams, op. cit. str. 87-92.

¹³ J. Gržinić, *Uvod u turizam: povijest, razvoj, perspektive*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019., str. 17., 19.

proračunu, to jest predstavlja potencijalno rješenje jedne od glavnih prepreka u daljnjem razvoju kulture u zadnjih nekoliko godina (primjer Republike Hrvatske). S druge strane, ako put od masovnog k selektivnim oblicima turizma usporedimo s procesom gradnje kuće tada kultura kao potencijalan motiv turističkih putovanja predstavlja onaj djelić temelja koji budućim vlasnicima osigurava stabilnost i sigurnost. Odnosno, kultura omogućuje diverzifikaciju turističke ponude (dodanu vrijednost primarnoj ponudi destinacije), „animaciju lokaliteta“, točnije kreiranje potpunog doživljaja. Kulturu i turizam moguće je promatrati kao međusobno zavisne varijable. Sintagme turistička kultura, kultura turizma te naposljetku kulturni turizam (koje će se detaljnije pojasniti u nastavku) posljedica su njihova kompleksna odnosa.¹⁴

Kao što piše Dujmović (2014) izraz turistička kultura označava obrasce ponašanja svih aktera turističkog procesa, to jest i turista i pružatelja usluga. Također, turistička kultura predstavlja suprotnost svakodnevnoj kulturi i domaćina i turista, točnije obilježena je turističkom konotacijom. Brojna istraživanja svjedoče kako su i kod turista i kod domaćina, tijekom međusobnog kontakta, uočljivi/prisutni drugačiji načini ponašanja. Maksimalna gostoljubivost i susretljivost turističkih vodiča, recepcionara ili konobara, tijekom ophođenja s turistom, reprezentativan je primjer onoga što podrazumijeva pojam turističke kulture.¹⁵

Isti autor navodi da kultura turizma predstavlja nadređeni pojam turističkoj kulturi. Turizam je sintagmom kultura turizma označen kao društvena pojava s vlastitom, prepoznatljivom kulturom. Naime, kultura turizma nadilazi pojedine segmente poput kulturnog ophođenja prema turistima te inicira preispitivanje turističkog doživljaja i/ili iskustva, adresiranje kulturnih učinaka turizma i drugo.¹⁶

Prema Jelinčić (2008) poteškoće pri definiranju kulturnog turizma proizlaze iz njegove specifične gramatičke konstrukcije. Kako je već i napomenuto, i kultura i turizam pripadaju skupini kompleksnijih pojmova koji ne posjeduju jedinstvenu definiciju. Nadalje, kulturni turizam naziva se još i turizmom baštine i/ili turizmom kulturne baštine. Prezentiranje onoga što pojedini grad, regiju ili državu razlikuje od drugih, čini jedinstvenim polazna je točka svih inačica naziva. Međunarodno vijeće

¹⁴ K. Hannam i D. Knox, *Understanding Tourism*, London: Sage, 2010., str. 73.

¹⁵ M. Dujmović, *Kultura turizma*, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014., str. 15.

¹⁶ Idem, str. 16., 17.

za spomenike i lokalitete (ili skraćeno ICOMOS¹⁷) determinira kulturni turizam kao oblik turizma čija je zadaća otkrivanje spomenika i lokaliteta. UNWTO¹⁸, odnosno Svjetska turistička organizacija, definira kulturni turizam kao kretanje osoba inicirano kulturnom motivacijom. U Strategiji razvoja kulturnog turizma, pod okriljem Ministarstva turizma, kulturni je turizam označen kao posjeti pojedinaca izvan njihova stalnog mjesta prebivališta djelomično ili u potpunosti motivirani poviješću, naslijeđem i slično određene destinacije. Budući da ne postoji sveobuhvatna definicija, u nastavku su prikazani učestali elementi na kojima je bazirana većina definicija:¹⁹

- kulturni turizam kao selektivni oblik turizma
- motivacija kao važan segment, ali ne isključivanje iskustva/doživljaja
- podjednaka zastupljenost i značaj materijalne (spomenici, kulturne ustanove, povijesni lokaliteti...) i nematerijalne (običaji, vještine, tradicije...) dimenzije
- kulturni turizam kao reprezentativan primjer engleske složenice „*edutainment*“²⁰.

2.2. Povijesni razvoj i aspekti kulturnog turizma

Kao što navodi Jelinčić (2008) kultura je, uz umjetnost i povijest, oduvijek sačinjavala nukleus (hrvatske) turističke ponude. Tragovi prakse kulturnog turizma uočljivi su i u razdoblju masovnog turizma što je pomalo iznenađujuća činjenica ako se usporedi profil masovnih te kulturnih turista. Naime, masovni turisti najčešće se percipiraju kao slabije obrazovani te slabijih financijskih mogućnosti. Kulturni turisti, s druge strane, pretežito se opisuju kao visokoobrazovane individue većih platežnih mogućnosti. Nadalje, službeni početak kulturnog turizma teško je precizno odrediti iz sljedećih razloga: svako pojedino putovanje moguće je etiketirati kao kulturno zato što putnik svjesno ili nesvjesno dolazi u kontakt s kulturom odredišta. Budući da je upoznavanje drugih kultura jedan od glavnih motiva putovanja pretkolumbovskog doba, koja su tada predstavljala privilegiju imućnih, putnike iz toga doba također je

¹⁷ International Council on Monuments and Sites.

¹⁸ World Tourism Organization.

¹⁹ D. A. Jelinčić, op. cit., str. 41-50.

²⁰ Složenica nastala spajanjem dviju engleskih riječi (*education* i *entertainment*) koja objedinjuje i poučnost i zabavu. *edutainment*. Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/edutainment>, (pristupljeno: 7.3.2023.).

moguće nazvati kulturnim turistima. Međutim, zbog rezerviranosti putovanja pretežito za aristokraciju nije moguće govoriti niti o masovnim putovanjima niti o razvijenoj turističkoj praksi. Iako napredak tehnologije, veći prihodi te povećanje udjela slobodnog vremena omogućuju radnicima nove užitke, oni ostaju zarobljenici vlastitog „okolišnog balona“²¹. Veći stupanj obrazovanosti, kao i zasićenje uniformiranošću turističke ponude, u osamdesetim godinama 20. stoljeća, naposljetku dovode do formiranja novog tipa putnika, točnije postmodernog turista koji teži individualnom pristupu, aktivnom sudjelovanju... Sukladno takvoj potražnji dolazi i do diferencijacije turističkog tržišta na specijalizirane oblike turizma, kao na primjer ruralni, zdravstveni, vjerski te kulturni.²²

Isti autor napominje da je važno istaknuti ovisnost kulturnog sektora o državnom proračunu, koja se u većini slučajeva percipira kao prepreka daljnjem razvoju. Međutim, u posljednjih nekoliko godina nastaje obrat, odnosno trend financijskog nepodupiranja sektora kulture od države doživljava svoju kulminaciju. Shodno tomu, kulturni sektor suočen s nemilosrdnošću tržišnog natjecanja „slamku spasa“ vidi upravo u razvoju turističkog sektora. Također, istovremeno do izražaja dolaze i nedostaci kulturnog sektora kao novoga aktera turističkoga tržišta čiji su zahtjevi poprilično visoki. Postaje očigledno kako prosječni smještajni kapaciteti te prirodne ljepote nisu dovoljni. Analogno zahtjevnosti turista potrebno je kreirati jednako atraktivan i dinamičan kulturni program koji uz materijalnu dimenziju ne izostavlja ni onu nematerijalnu. Odnosno „doba kulturnog turizma“ tek dolazi, o čemu svjedoči i sve veća zastupljenost te tematike u znanstvenoj i akademskoj literaturi, kao i sve veći broj istraživanja čiji je cilj poboljšati ponudu sukladno zahtjevima turista te pronaći adekvatne načine valorizacije kulturnih resursa.²³

Prema Jelinčić (2008) kulturni turizam izrazito je kompleksna pojava koja obuhvaća brojne aspekte, od socio-kulturnog, ekonomskog sve do prostornog. Socio-kulturne aspekte kulturnog turizma najbolje predočuje konstatacija kako kultura u većini slučajeva nije dostatan razlog za početak putovanja. Neznatnom broju turista kultura

²¹ eng. „*Environmental bubble*“, sintagma kojom se označuje strah od nepoznatog manifestiran u preferenciji turista za jednakim uvjetima okruženja kao u sigurnosti vlastitoga doma. O. Unger, G. Fuchs, N. Uriely, Beyond the “Tourist Environmental Bubble”: Encounters with Locals and Destination Experiences of Business Travelers. *Journal of Travel Research* Volume 59, Issue 8, 2019. str. 1493-1505.

²² D. A. Jelinčić, op. cit. str. 52., 53.

²³ Loc. cit.

predstavlja primarni motiv putovanja, većina želi zadovoljiti i ostale potrebe, primjerice hedonističke porive i tomu slično. Domena socio-kulturnog aspekta nameće i pitanje prodavanja komodificirane kulture i neautentičnog iskustva u svrhu promidžbe neke destinacije.²⁴

Jelinčić (2008) navodi sljedećih šest točaka kao svojevrsan rezime ekonomskih aspekata kulturnog turizma:²⁵

- 1) upravljanje kulturom za turističke potrebe – najvećim dijelom se odnosi na „animiranje lokaliteta“, odnosu transformaciju lokaliteta u turističku atrakciju
- 2) utjecaji kulture na turizam – pitanje vlasništva nad povijesnim objektima, (ne)svrhovitost turoperatora
- 3) učinci turizma na kulturu pojedinih destinacija – pitanje identiteta i nosivih kapaciteta
- 4) predodžba budućih turista o imidžu destinacije – značajna uloga medija, (ne)istinitost informacija u promidžbi
- 5) potrošnja kulturnog turizma – pitanje vrednovanja kulture
- 6) kulturni utjecaji turističkog sektora na turiste – što podrazumijeva sintagma biti turist.

Kao što piše Jelinčić (2008) materijalna šteta reprezentativan je primjer prostornih aspekata kulturnog turizma. Najčešća asocijacija uz materijalnu štetu upravo je masovni turizam. Iako je neadekvatan način upravljanja poražavajuća činjenica u svakom pogledu, posebno se ističu štete načinjene na objektima (iznimne) baštinske vrijednosti. Turizam, istovremeno može biti promicatelj održivosti baštine, ali isto tako i uzročnik dekadencije iste. (Ne)optimalan način upravljanja, simbolično rečeno, predstavlja uteg koji će prevagnuti te turizam označiti kao promicatelja održivosti ili uzročnika dekadencije.²⁶

²⁴ Idem, str. 59., 60.

²⁵ Idem, str. 60-63.

²⁶ Idem, str. 64.

2.3. Kultura i kulturni turizam na području Republike Hrvatske

Jedna od prepoznatljivosti Republike Hrvatske zasigurno je turistička orijentacija, o čemu najbolje svjedoče statistički podaci. Naime, prema podacima Hrvatske Narodne Banke, udio turizma u BDP-u u 2021. godini iznosio je čak 15,9%.²⁷

Iako je kulturu nemoguće mjeriti, moguće je pratiti njezine pojavne oblike, a to je ujedno i primarna zadaća registra ili određenih organizacija (primjerice UNESCO-a²⁸) ističe Jelinčić (2008). Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske obuhvaća tri popisa koji će se detaljnije analizirati u narednom potpoglavlju.²⁹

Nadalje, isti autor napominje da je odmor na suncu i moru afirmirani turistički proizvod Hrvatske, posebice s gledišta posjetitelja. Premda promjena u turističkoj potražnji kulturnom turizmu omogućuje priliku da izađe iz sjene takozvanog turizma sunca i mora, prisutni su i brojni izazovi. Naime, kultura je dugi niz godina percipirana kao bespovratno ulaganje, što najbolje afirmiraju problemi s kojima se sektor kulturnog turizma suočava danas:³⁰

- nepostojanje reprezentativnog kulturno-turističkog proizvoda
- površno poznavanje vlastite baštine od strane domicilnog stanovništva
- nedovoljna ili loše koncipirana promidžba
- suradnja sektora turizma i kulture samo na deklarativnoj razini.

Iako je razvoj kulturnog turizma na području Republike Hrvatske tek u povojima, Hrvatska spada u skupinu rijetkih europskih zemalja koje su donijele posebne dokumente izričito vezane uz razvoj kulturnog sektora. Strategija kulturnog razvitka, Strategija razvitka hrvatskog turizma te Strategija razvoja kulturnog turizma neosporan su dokaz da je Republika Hrvatska uvidjela nezavidan položaj kulturnog sektora zaključuje Jelinčić (2008).³¹ Međutim prepoznata rješenja i njihova implementacija u praksi pitanja su koja ostaju otvorenima za raspravu.

²⁷ Turizam u brojkama 2021. Ministarstvo turizma. Zagreb, 2022., https://mint.gov.hr/UserDocsImages/2022_dokumenti/Turizam%20u%20brojkama%202021.pdf, (pristupljeno: 10.3.2023.).

²⁸ United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization/ Organizacija Ujedinjenih Naroda za obrazovanje, znanost i kulturu

²⁹ D. A. Jelinčić, op. cit., str. 263.

³⁰ Idem, str. 262., 266.

³¹ Idem, str. 280-287.

2.4. Materijalna i nematerijalna baština Republike Hrvatske

U svom radu Jelinčić (2008) tvrdi da je termin kulturne baštine usko povezan s terminom kulturnog turizma, kao jedan od njegovih najznačajnijih resursa. ICOMOS determinira baštinu kao širok koncept koji obuhvaća i prirodno i kulturno ozračje.³²

Iako kultura objedinjuje i materijalnu i nematerijalnu dimenziju, dugi je niz godina postojao velik raskorak između navedenih dimenzija. UNESCO-ovo usvajanje Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine 2003. godine označilo je prekretnicu u poimanju značaja nematerijalne kulturne baštine koja se manifestira u narednim domenama:³³

- a) usmena predaja i izričaji s naglaskom na jezik kao sredstvo komuniciranja nematerijalne baštine
- b) izvedbene umjetnosti
- c) običaji, rituali i svečanosti
- d) znanje i vještine povezani s prirodom i/ili kozmosom
- e) tradicijski zanati.

Prema Jelinčić (2008) prenošenje s generacije na generaciju ponovno regenerira nematerijalnu kulturnu baštinu u skladu sa životnim okolnostima. Prema tome, nematerijalna kulturna baština simbolizira identitet naroda te im istovremeno osigurava i kontinuitet življenja.³⁴

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske moguće je definirati kao javnu knjigu kulturnih dobara čiji je nositelj Ministarstvo kulture i medija. Registar obuhvaća tri liste:³⁵

- 1) Listu zaštićenih kulturnih dobara
- 2) Listu kulturnih dobara nacionalnog značenja
- 3) Listu preventivno zaštićenih dobara.

³² D. A. Jelinčić, op. cit. str. 31., 32.

³³ Intangible Heritage Domain in the 2003 Convention. UNESCO, <https://ich.unesco.org/en/intangible-heritage-domains-00052>, (pristupljeno: 26.6.2023.).

³⁴ D. A. Jelinčić, op. cit. str. 33.

³⁵ Registar kulturnih dobara. Ministarstvo kulture i medija, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/registar-kulturnih-dobara-16371/16371>, (pristupljeno: 12.3.2023.).

UNESCO-ovu listu zaštićenih dobara oplemenjuje čak 31 kulturno dobro s područja Republike Hrvatske, točnije 10 nepokretnih kulturnih dobara (slika 1) te 21 kulturno dobro koje spada pod kategoriju nematerijalne kulturne baštine (slika 2).³⁶

Slika 1. Nepokretna kulturna dobra Republike Hrvatske na UNESCO-ovoj listi

(Izvor: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251>)

Godina 1979. jedna je od značajnijih u hrvatskoj povijesti. Naime, tada su se na Popisu zaštićene svjetske baštine, pod okriljem UNESCO-a, našla čak tri hrvatska nepokretna kulturna dobra, točnije povijesni kompleks grada Splita, zajedno s palačom cara Dioklecijana, Stari grad Dubrovnik te Nacionalni park Plitvička jezera. Iako su dubrovačke zidine kao i Plitvice simbolično rečeno „turistički adut“ Republike Hrvatske, istovremeno su i tematska okosnica aktualnih rasprava o posljedicama masovnog turizma te problematici dugoročne održivosti. Preostala nepokretna kulturna dobra također su usko vezana uz (pri)obalni dio Hrvatske: kompleks Eufrazijeve bazilike u povijesnoj jezgri grada Poreča, povijesni grad Trogir, katedrala sv. Jakova (prepoznatljiv simbol grada Šibenika), Starogradsko polje na otoku Hvaru, stećci te venecijski obrambeni sustav iz 16. i 17. stoljeća. Također,

³⁶ Kulturna baština na UNESCO-ovim popisima. Ministarstvo kulture i medija, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251>, (pristupljeno: 13.3.2023.).

neizostavno prirodno bogatstvo popisa, uz naravno Plitvice, predstavljaju iskonske bukove šume Karpata i drugih regija Europe.³⁷

Slika 2. Nematerijalna kulturna baština Republike Hrvatske na UNESCO-ovoj listi

(Izvor: <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251>)

Nepokretna kulturna dobra zajedno s nematerijalnom kulturnom baštinom na UNESCO-ovoj listi afirmiraju hrvatsko kulturno bogatstvo. Brojnost dobara obuhvaćenih Reprezentativnim popisom nematerijalne kulturne baštine cjelokupnoga čovječanstva, kao i činjenica da su Ekomuzej Batana te Tocati, zajednički program njegovanja tradicijskih igara i sportova – Tradicijska narodna igra pljochkanje, sastavni dijelovi UNESCO-ova Registra dobrih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine ukazuje na osviještenost relevantnih struktura unutar Republike Hrvatske o značaju nematerijalne dimenzije baštine. Iako popis nematerijalne baštine Republike Hrvatske pod zaštitom UNESCO-a objedinjuje i njeguje izvedbene umjetnosti (primjer nijemog kola s područja Dalmatinske zagore), svečanosti (na

³⁷ Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine. Ministarstvo kulture i medija, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-svjetske-bastine/7244>, (pristupljeno: 13.3.2023.).

primjer festa sv. Vlaha, zaštitnika grada Dubrovnika), tradicijske obrte i umijeća (primjerice umijeće gradnje suhozida, medicarski obrt na području sjeverne Hrvatske), jezična komponenta je, na prvi pogled, zanemarena.³⁸

Nameće se pitanje o logičnosti očekivanja da će svjetski afirmirana organizacija uvidjeti potencijal određenog kulturnog dobra ako ga sama lokalna zajednica previdi.

Spoznaja široke palete mogućnosti koje jezik nudi primarno je odrednica strane literature. Hrvatska literatura slikovito rečeno „korača u mraku“ (zastarjela izdanja, izostanak novijih istraživanja i ostalo).

Iako ovo poglavlje, naizgled, predstavlja digresiju, ono je zapravo ključ za razumijevanje cjelokupnoga koncepta rada. Naime, pojmovi kulture, kulturne baštine i turizma eksplicitno su odabrani kao elementi naziva prvoga poglavlja. Njihov odnos simbolično se može prikazati kao začarani krug čiji je epicentar upravo jezik. Previđanje potencijala kulturne baštine ujedno znači i previđanje potencijala jezika.

Konstatacija kako jezik donosi široku paletu mogućnosti istovremeno se može protumačiti i kao ispravna, ali i kao pogrešna. Primjerice, teoretski je moguće sastaviti dio kućanskog namještaja i bez priručnika ili uputa, no tada je krajnji rezultat upitne kvalitete. Isto tako, moguće je i identificirati potencijale jezika, no bez odgovarajućih uputa (u ovom slučaju teorijskog okvira) uvijek ostaje mogućnost previđanja ili pogrešnog tumačenja pojedine činjenice. Cjelokupno poglavlje zapravo predstavlja okvir koji omogućuje detaljniji uvid u mogućnosti jezika: primjerice, jezik kao izraz identiteta lokalne zajednice, jezik kao kreator imidža, jezik kao nadopuna prvotne ponude određene destinacije i slično.

³⁸ Nematerijalna kulturna baština upisana na UNESCO-ove popise. Ministarstvo kulture i medija, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/nematerijalna-kulturna-bastina-upisana-na-unesco-ove-popise-21192/21192>, (pristupljeno: 13.3.2023.)

3. ISTARSKI POLUOTOK KAO VIŠEJEZIČNA I MULTIKULTURNA DESTINACIJA

Istarski poluotok predstavlja osobitost Republike Hrvatske, a osobitost samog Istarskog poluotoka sadržana je i u naslovu poglavlja.

Prema Travirki (2001) iznimni industrijski, poljoprivredni i turistički potencijali istarske regije, kao i enormno kulturno bogatstvo neosporna su strateška prednost Republike Hrvatske. Međutim, Istarski poluotok, najveći i najznačajniji oblik raščlanjenosti jadranske obale, nadilazi lokalne i nacionalne okvire. Istra kao dio Mediterana koji se percipira kao kolijevka civilizacije, Istra kao susretište civilizacija, Istra kao reprezentativan primjer multikulturizma³⁹, niz je koji se neprestano nastavlja, a samim time i neizbježno vodi k Istri kao neizostavnom dijelu nove Europe čije su referentne točke jezik i kultura.⁴⁰

Kao što piše Orlić (2008) pojmove višejezičnost i multikulturalnost moguće je nazvati „poštalicom modernog vremena“ što afirmira i službeni slogan Europske Unije „Jedinstvo u različitosti“. Iako su konstrukti slogana sami po sebi proturječni, cjelokupna zamisao koju slogan simbolizira je inspirativna. Naime, slogan implicira kako je jezično i kulturno bogatstvo upravo ono što europsku kulturu čini jedinstvenom/osebujnom. Odnosno, implicira kako razlike ne bi trebale označavati polazište predrasudama, već bi trebale omogućiti rast na osobnoj razini kroz spoznaju drugih kultura.⁴¹

Cenoz (2013) tvrdi da je višejezičnost složen fenomen koji se može proučavati s različitih aspekata u okviru različitih disciplina, kao na primjer psiholingvistike, sociolingvistike i slično. Iako postoji znatan broj definicija, moguće je izdvojiti definiciju Europske komisije gdje je višejezičnost označena kao sposobnost organizacija, pojedinaca i društava za implementaciju više od jednog jezika u svakodnevnicu.⁴²

³⁹ Suživot više kultura na istom području bez nepotrebne interakcije. *multiculturalism*. Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/multiculturalism>, (pristupljeno: 14.3.2023.).

⁴⁰ A. Travirka, *Istra. Povijest, kultura, umjetnička baština*, Zadar, Forum, 2001., str. 5., 21.

⁴¹ O. Orlić, „MNOGOZNAČJE ISTARSKOG MULTIKULTURALIZMA“ Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva Vol. 38, No. 31, 2008., str. 39-59.

⁴² J. Cenoz, *Defining Multilingualism*, Annual Review of Applied Linguistics 33, 2013., str. 3-18.

Prema Jelinčić (2008) multikulturizam, laički rečeno, predstavlja kulturnu raznolikost. Iako još uvijek postoje nesuglasice oko determiniranja, značaj multikulturizma, koji se ogleda u mogućnosti inkorporacije pojedinaca ili skupina u društvo bez gubitka unikatnosti, neosporan je.⁴³

Tradicijsko graditeljstvo suhozidnom tehnikom, narječja i dijalekti, multikulturalnost i višejezičnost i slično, simbolično rečeno, predstavljaju potencijalan epilog tvrdnje Istra je multikulturalnost i/ili višejezičnost i tomu slično. Promidžba Istarskog poluotoka kao višejezične i multikulturalne destinacije, promidžba je iskonskog Istarskog poluotoka, o čemu svjedoče i povijesni zapisi, brojne građevine i spomenici, ali naposljetku i tradicije i običaji lokalnoga stanovništva.

U narednim potpoglavljima afirmirat će se prirodno i kulturno bogatstvo Istre kao simboličan odraz povijesnih događanja/okolnosti. Također, detaljnije će se pojasniti koncept istarskog identiteta.

3.1. Povijest kao dionik bogate tradicije Istarskog poluotoka

Kao što piše Travirka (2001) geografski položaj Istre značajan je s nekoliko aspekata: prirodnog (Istra kao spona i/ili razdjelnica dva impresivna europska planinska lanca, točnije Alpa i Dinarida), povijesnog (Istra kao susretište civilizacija) te kulturnog (Istra kao široka lepeza kulturnih dobara).⁴⁴

Brojne građevine i spomenici diljem istarskog područja „živući su svjedoci“ turbulentnih povijesnih događanja. Povijesno i kulturno bogatstvo Istre moguće je dočarati perifrazom. Naime, 21. stoljeće doba je promidžbe i marketinga. Brojne europske, ali i svjetske destinacije atraktivnost grade koristeći stilski obogaćene izraze umjesto uobičajenog naziva, to jest perifrize. Primjerice, Zemlja Izlazećeg Sunca⁴⁵, Zemlja Tisuću Jezera⁴⁶, Vječni Grad⁴⁷ i tomu slično. Prikladnost sljedećih perifriza, u kojima je sadržan simboličan prikaz osobitosti Istarskog poluotoka,

⁴³ D. A. Jelinčić, *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Zagreb, Institut za međunarodne odnose: Meandarmedia, 2010., str. 20., 21.

⁴⁴ A. Travirka, op. cit. str. 8., 9.

⁴⁵ Perifrazni izraz za Japan.

⁴⁶ Perifrazni izraz za Finsku.

⁴⁷ Perifrazni izraz za Rim.

ostaje pitanje otvoreno za raspravu: Dragulj Lijepe Naše, Poluotok Živuće Povijesti, Ravnica Kulturnog Naslijeđa.

Kao što navodi Travirka (2001) turbulentna povijesna zbivanja, od političkih previranja, učestalih preraspodjela prostora, pa sve do širih strateških utjecaja europskih velesila, neminovno su oblikovala specifičnosti života kao i kulturnih tradicija istarskoga područja. Sljedeći odlomak predstavlja kratak rezime izdvojenih povijesnih crtica; podloge prepoznatljive tradicije Istarskog poluotoka, danas važne komparativne prednosti hrvatskoga turističkoga sektora.⁴⁸

Prema Travirki (2001) ishodišno razdoblje ljudske aktivnosti na području Istarskog poluotoka razdoblje je paleolitika, o čemu svjedoče i arheološki nalazi. Željezno doba sljedeće je značajno razdoblje u istarskoj povijesti. Naime, ostaci gradinskih naselja (kostur kasnijih urbanih naselja) donose priču čiji su protagonisti ilirska plemena, točnije Histri, Liburni i Japodi. U književnoj domeni zamjetna je poveznica ilirskih plemena s grčkom civilizacijom.⁴⁹ Neosporiv utjecaj grčke i rimske civilizacije paralela je koja istarsko područje povezuje s brojnim drugim gradovima, državama te naposljetku i kontinentima. Procvat arhitekture odraz je bizantske vlasti u Istri, o čemu najbolje svjedoče Eufrazijeva bazilika u Poreču te bazilika sv. Marije Formose u Puli. Nadalje, prostorna podijeljenost kao i kontinuirana smjena vlasti odrednica su istarskoga teritorija još od najranijih razdoblja. Jedna od značajnih podjela istarskog teritorija koju treba spomenuti, podjela je između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije. Austro-ugarsko razdoblje ponajviše je pridonijelo razvoju Pule, tadašnje glavne luke carske mornarice. Naredna razdoblja pretežito su obilježena negativnom konotacijom, primjerice, bombardiranje Pule, Pazina i Poreča za vrijeme njemačke okupacije. Prepoznavanje i razumijevanje značaja istarskog područja poveznica je tadašnjih carstava i slično, ali i današnjih republika.⁵⁰

3.2. Višejezičnost i multikulturalnost kao simboli istarskog identiteta

Čini se apsurdnim postaviti pitanje što uistinu obuhvaća pojam Istre (Istarskog poluotoka), a shodno tomu i istarskog identiteta, budući da je u prethodnom (pot)poglavlju on ukratko predstavljen. Međutim, Istra je polemičan pojam, što

⁴⁸ A. Travirka, op. cit., str. 9.

⁴⁹ Mit o Argonautima i Legenda o nastanku Pule.

⁵⁰ A. Travirka, op. cit., str. 9-21.

afirmiraju i različita viđenja Istre lokalnog stanovništva i turista. Također, bitno je napomenuti kako i stanovništvo Republike Hrvatske, ovisno iz kojeg mjesta/regije potječe, povezuje različite asocijacije uz pojam Istre. To i nije iznenađujuća činjenica ako se u obzir uzme stupanj informiranosti, promidžbeni materijali koji promiču afirmirane atrakcije poput pulskog Amfiteatra, Eufrazijeve bazilike u Poreču, grada Rovinja i ostale.

Kao što piše Skoko (2004) pojam identiteta gotovo je nezaobilazna sastavnica svakodnevnog rječnika, kao i tematska okosnica brojnih rasprava. Laički rečeno, identitet zapravo predstavlja odgovor na pitanje tko smo mi, odnosno što nas razlikuje od drugih. Međutim, pojam identiteta uz sebe veže i brojna druga značenja. Različiti oblici identiteta, od pojedinačnog, kolektivnog, kulturnog sve do nacionalnog, posljedica su kompleksnosti njegove primjene.⁵¹

Prema Bertoši (2006) složenost identiteta proizlazi i iz njegove dinamičnosti. „Istarski identiteti“ još jedan su dokaz živopisnih povijesnih događanja. Naime, analiza takozvanih istarskih identiteta naposljetku bi dovela do „razmrvljenih identiteta“ pojedinih dijelova hrvatskog etničkog teritorija koji su se tijekom stoljeća formirali pod utjecajem enormnih promjena na prostoru Mediterana, srednje te jugoistočne Europe.⁵²

Zirojević (2016) ističe da su atributi „višekulturna“, „višejezična“ i „višeetnička“ utkani u srž istarske zajednice o čemu svjedoči i službeni Statut Istarske županije. Iako Hrvati predstavljaju većinski narod Istarskog poluotoka, Istarski poluotok domovina je i brojnim Talijanima, kao i Istrorumunjima. Višejezičnost je rezultat istarske multietničnosti. Istarsko hrvatsko narječje zapravo objedinjuje nekoliko govora, primjerice čakavski, kajkavski i druge. Višeslojnost dijalekata zamjetna je i u talijanskim narječjima. Istrovenetski je pretežito rasprostranjen duž zapadne obale, a arhaični istriotski, ujedno i tema oko koje je koncipiran ovaj završni rad, koristi se u Balama, Fažani, Galižani, Rovinju, Vodnjanu te Šišanu.⁵³

⁵¹ B. Skoko, *Hrvatska: identitet, image i promocija*, Zagreb, Školska knjiga, 2004., str. 33., 34.

⁵² M. Bertoša, „U znaku plurala: višebrojni i višeslojni identiteti istarski (kroki ranoga novovjekovlja XVI. – XVIII. stoljeća)“, u: Manin, M., i dr. (ur.), *Identitet Istre – ishodišta i perspektive*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Biblioteka Zbornici, knjiga - 26., Zagreb, 2006., str. 15-32.

⁵³ I. Zirojević, *Istra – Istria: po mjeri čovjeka*, Pula, Udruga StudioLAB, 2016., str. 355., 358., 359.

Istarski identitet, kao i Istarski poluotok, moguće je usporediti sa slagalicom. Primjerice, Pula kao reprezentativan primjer antičke ostavštine izdvojena od ostatka Istarskog poluotoka gubi referentni okvir, točnije kulturnu i povijesnu pozadinu kao istinske kreatore atraktivnosti. Istarski poluotok, s druge strane, gubi dozu šarma, ujedno i njegove najznačajnije strateške prednosti. Kako je već i napomenuto, istarski identiteti su zapravo razasuti identiteti hrvatskog etničkog prostora. Međutim, njihova važnost za stanovnike Istarskog poluotoka nedvojbeno je. Termini višejezičnost i multikulturalnost nedjeljivi su od pojma takozvanih istarskih identiteta. Kao što gubitak dijela slagalice ili pokušaj supstitucije istoga degradira cjelokupni dojam, tako i izuzimanje višejezičnosti i/ili multikulturalnosti iz koncepta istarskog identiteta dovodi do revalorizacije cjelokupne percepcije Istarskog poluotoka.

4. ISTRIOTSKI JEZIK KAO DIONIK KULTURNOG IDENTITETA

ISTRE

Iako naziv poglavlja, naizgled, naglasak ponovno stavlja na već elaboriranu tematiku, poglavlje donosi i „drugu stranu medalje“. Naime, konstatacija sadržana u naslovu poglavlja objedinjuje tri ključne odrednice, odnosno istriotski jezik, kulturni identitet te Istru/Istarski poluotok.

Prethodno poglavlje afirmacija je Istarskog poluotoka kao višejezične i multikulturene destinacije. Također, objašnjeni su i pojmovi kultura i identitet, konstrukti sintagme kulturni identitet. Kao što piše Jelinčić (2001) kultura je fenomen koji se kontinuirano mijenja što afirmira i njezin alternativan naziv živući identitet. Nadalje, identitet, simbolično rečeno, predstavlja autobiografiju, to jest izdvojene crtice iz života pojedinca koje ga istovremeno definiraju, ali i razlikuju od drugih. Shodno tomu, kulturni identitet je moguće označiti kao izraz čovjekova mjesta na Zemlji.⁵⁴

Kako je već i navedeno, istarski (kulturni) identitet obuhvaća razne odrednice, a jedna od njih su i narječja i dijalekti. Ugroženost ili potencijalni gubitak pojedinog dijalekta, narječja ili jezika tragedija je za cjelokupno čovječanstvo. Nestanak određenog dijalekta, narječja ili jezika istovremeno znači i nestanak kulture (naglasak na nematerijalnoj baštini) te naposljetku i reduciranje raznolikosti, takozvanog kamena temeljca današnjeg društva.

Jezik kao sredstvo komuniciranja, jezik kao izraz identiteta, jezik kao odlučujući faktor poslovne selekcije i slično, niz je koji se iz godine u godinu nadopunjuje/obogaćuje i unatoč činjenici da jezična raznolikost (bogatstvo) svijeta biva sve više ugrožena.

UNESCO-ov Atlas ugroženih jezika svojevrsan je odgovor na sve izraženiju problematiku iščezavanja jezične raznolikosti. Poražavajući trend afirmiraju i statistički podaci. Naime, u trećem izdanju Atlasa izdvojeno je 2500 ugroženih jezika⁵⁵, što je uistinu poražavajuća činjenica, naročito ako se u obzir uzme trend rasta od prvoga izdanja kada je broj ugroženih jezika iznosio tek 600. Geografska kategorizacija koncept je na kojem počiva cjelokupna zamisao Atlasa ugroženih

⁵⁴ D. A. Jelinčić, *Globalizacija i hrvatski identitet*, Hrvatski iseljenički zbornik, 1, 2001., str. 213-217.

⁵⁵ Bitno je napomenuti kako treće izdanje Atlasa ugroženih jezika datira iz 2010. godine

jezika. Međutim, potrebno je istaknuti i kategorizaciju jezika prema stupnjevima ugroženosti:⁵⁶

- *extinct* (izumrli jezici) – ne postoji niti jedan govornik
- *critically endangered* (kritično ugroženi jezici) – starije generacije djelomično se služe jezikom, no samo u rijetkim situacijama (ograničeni broj sugovornika)
- *severly endangered* (izrazito ugroženi jezici) – jezik najčešće koriste starije generacije ((pra)bake i (pra)djedovi), roditelji razumiju jezik, ali ga ne koriste ni međusobno ni u interakciji s djecom
- *definitely endangered* (nedvojbeno ugroženi jezici)– djeca ne uče jezik kao materinji, pokušaji interakcije roditelja s djecom, ali bez povratne informacije
- *vulnerable* (jezici u nezavidnom položaju) – upotreba jezika ograničena na obiteljsko okružje.

Nadalje, istriotski jezik je u trećem izdanju Atlasa ugroženih jezika označen kao nedovoljno prepoznat, ali vrlo značajan u okviru autohtonih romanskih govora. Također, na karti europske regije označen je izrazito ugroženim (*severly endangered*).⁵⁷

O značaju jezika za čovječanstvo te mogućim posljedicama iščezavanja jezične raznolikosti najbolje svjedoči sljedeća misao (svojevrsan epilog cjelokupnoga trećeg izdanja UNESCO-ova Atlasa): „Jezici ne predstavljaju samo sredstvo komuniciranja, oni su i odraz čovjekove percepcije svijeta koji ga okružuje. Iako su jezici nosioci sustava vrijednosti, kulturnih izričaja te predstavljaju i suštinsku komponentu takozvane „živuće baštine čovječanstva“, mnogi od njih i dalje izumiru“.⁵⁸

Tematska okosnica sljedećih potpoglavlja istriotski je jezik. Predstaviti će se njegove glavne odrednice te će utvrditi njegova uloga u kulturnom identitetu Istre.

⁵⁶ Atlas of the World's Languages in Danger, UNESCO Digital Library, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026/PDF/187026eng.pdf.multi>, (pristupljeno: 26.3.2023.).

⁵⁷ Idem

⁵⁸ Idem

4.1. Problematika determiniranja jezika i višejezičnosti

Jezik je moguće usporediti sa santom leda. Naime, izvorni govornici hrvatskog jezika⁵⁹, prema školskom kurikulumu, obavezni su pohađati predmet hrvatski jezik tijekom osnovnoškolskog obrazovanja (u većini slučajeva i srednjoškolskog obrazovanja). Iako se na prvi pogled čini pomalo apsurdnim proučavati nešto „urođeno“, nameće se pitanje istinske razine poznavanja jezika. Jednostavna rečenica „Danas idem s prijateljima u kino“ objedinjuje bezbroj gramatičkih elemenata, od promjenjivih i nepromjenjivih vrsta riječi, glagolskih vremena sve do rečeničnih dijelova („ja“ kao skriveni subjekt, „idem“ kao predikat, „danas“ kao priložna oznaka vremena te „prijateljima“ kao priložna oznaka društva). Tijekom djetinjstva čovjek je suočen s osnovnim elementnima, primjerice brojevima, slovima i slično, odnosno onim vrhom sante iznad površine mora. Međutim, početak (osnovne) škole donosi/otkriva i onaj dio sante ispod površine mora.

Kao što piše Glovacki-Bernardi (2001) jezik je odavno nadišao ulogu homogenog sustava te postaje otvoreni, dinamični sustav čije su sastavnice, također, otvoreni i dinamični podsustavi.⁶⁰

Iako jezik danas zadire u gotovo sve društvene sfere, početke promišljanja o jeziku nemoguće je precizno utvrditi. Prema Glovacki-Bernardi (2001) neosporna je činjenica kako je jezik oduvijek „*in medias res*“⁶¹. Religijski tekstovi koji ističu takozvanu božansku narav jezika (poput Knjige Postanka ili Rg-Vede), filozofska promišljanja o prirodi odnosa između riječi i stvari (poput Platonova dijaloga Kratil), prosvjetiteljstvo kao doba razuma gdje je upravo jezik označen kao oruđe razuma, niz je koji nove epilogе stječe i u suvremeno doba. Odnosno, niz je koji, prikazujući kontinuirani interes za jezik tijekom izdvojenih povijesnih razdoblja, implicitno poistovjećuje jezik s feniksom. Naime, kao što se feniks neprestano „izdiže iz pepela“ tako i zanimanje za jezik ne jenjava tijekom povijesti.⁶²

Jezik se može determinirati/interpretirati na više načina. Jezik kao sustav konvencionalnih simbola pomoću kojih se ljudi kao članovi društvene skupine

⁵⁹ Oni kojima je hrvatski jezik materinji jezik

⁶⁰ Z. Glovacki-Bernardi et al., *Uvod u lingvistiku*, 1. izdanje, Zagreb, Školska knjiga, 2001., str. 200.

⁶¹ Latinska izreka, u prijevodu u središtu zbivanja. *in medias res*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27491>, (pristupljeno: 28.3.2023.).

⁶² Z. Glovacki-Bernardi et al., op. cit. str. 10-31.

izražavaju i sporazumijevaju moguće je označiti kao klišeiziranu definiciju. Svaka definicija sa sobom donosi i brojne pretpostavke, ali istovremeno nameće i brojna pitanja.⁶³ Prema Glovacki-Bernardi (2001) problematika determiniranja jezika prepoznata je i u lingvistici (jezikoslovlju). Naime, lingvistika danas proučava jezik s različitih gledišta. Predmet istraživanja nisu samo karakteristike samog jezika, već i uloga koju jezik zauzima u ljudskoj zajednici.⁶⁴

Iako odsutnost univerzalne definicije jezika, na prvi pogled, predstavlja izazov, istovremeno nameće pitanje o uniformiranosti jezika kao prepreci ostvarivanja palete mogućnosti koje jezik zapravo nudi.

Nadalje, zastupljenost višejezičnosti u suvremenom društvu nije iznenađujuća činjenica, ako se u obzir uzme podatak da se na svijetu govori otprilike 7000 jezika u 200 zemalja.⁶⁵ Cenoz (2013) napominje da višejezičnost nije fenomen modernog doba jer su tragovi višejezičnosti uočljivi, primjerice, i u srednjem vijeku, kada su učenjaci iz različitih dijelova Europe bili odgovorni za prijevode arapskih i grčkih tekstova na latinski jezik, koji je tada percipiran kao jezik učenih. Međutim, moguće je izdvojiti nekoliko fenomena koji su uvelike doprinijeli prepoznatljivosti višejezičnosti, kao na primjer globalizacija, digitalizacija, veći stupanj mobilnosti stanovništva i slično. Oglasi za posao trivijalan su primjer značaja višejezičnosti. Naime, u brojnim oglasima za posao poznavanje engleskog jezika predstavlja preduvjet prijave, a poznavanje ostalih jezika dodana je vrijednost, točnije kandidatu omogućuje konkurentnost.⁶⁶

Isti autor ističe kako postoji niz definicija višejezičnosti. Iako ne postoji univerzalna definicija, brojnost definicija je važna za razumijevanje sljedećih dimenzija višejezičnosti. Višejezičnost je moguće označiti i kao individualni i kao društveni fenomen. Odnosno, višejezičnost se može odnositi na sposobnost uporabe jezika od strane pojedinca ili na korištenje jezika na razini društva. Također, potrebno je razlikovati višejezičnost od dvojezičnosti. Iako je ponekad izrazito teško razlučiti granice između ova dva termina. Dvojezičnost se u većini slučajeva odnosi na osobe

⁶³ Language. Encyclopedia Britannica., <https://www.britannica.com/topic/language>, (pristupljeno: 29.3.2023.).

⁶⁴ Z. Glovacki-Bernardi et al, op. cit. str. 10.

⁶⁵ Languages, World Atlas of Languages, UNESCO, <https://en.wal.unesco.org/discover/languages>, (pristupljeno: 29.3.2023.).

⁶⁶ J. Cenoz, Defining Multilingualism, Annual Review of Applied Linguistics 33, 2013., str. 3-18.

koje govore/koriste dva jezika. Nadalje, poznavanje jezika i ovladavanje jezikom različiti su pojmovi što afirmiraju i jezične razine.⁶⁷

Višejezičnost je važna odrednica današnjeg društva/svijeta o čemu najbolje svjedoči antologijska latinska poslovice „*Quot linguas calles, tot homines vales*“, odnosno u prijevodu koliko jezika poznaješ toliko ljudi vrijediš.

4.2. Jezik kao izraz kulturnog identiteta

Iako se tvrdnja da je jezik jedna od ključnih odrednica kulturnog identiteta na prvi pogled može činiti jednostavnom, složenost njezinog sadržaja uvjetovana je kompleksnošću njezinih sastavnica, točnije kompleksnošću pojmova jezika i identiteta navodi Brozović (2002). Naime, zajednički nazivnik oba pojma bila bi upravo njihova mnogoznačnost.⁶⁸ Teorijski okvir oba pojma detaljnije je analiziran u prethodnim (pot)poglavljima.

Kao što piše Brozović (2002) jezik može imati različita značenja, a svako od tih značenja može predstavljati odrednicu određenog identiteta. Primjerice, sanskrit kao predstavnik indijske civilizacije integrirane hinduizmom, raznovrsne redakcije crkvenoslavenskog kao simboli identiteta slavenskog pravoslavlja, grčka koine kao svojedobni simbol identiteta helenističkog svijeta i brojni drugi.⁶⁹

Prema Brozoviću (2002) kao jedne od nositelja kulturnog identiteta nacije moguće je izdvojiti standardne jezike.⁷⁰ Međutim, zanimljivo je istaknuti činjenicu da u slučaju kada su dva jezika određena kao standardni jezici, oba vrše funkciju nositelja kulturnog identiteta, primjer norveške nacije te jezika *nynorsk* i *bokmål*.⁷¹

Nadalje, Gvozdanović (2010) tvrdi da je jezik moguće nazvati i najkompleksnijim nositeljem tragova prošlosti. Naime, leksik pojedinog jezika osim fragmenata prijašnjih konceptualizacija svijeta objedinjuje i tragove dodira s ostalim kulturama.

⁶⁷ Idem

⁶⁸ D. Brozović "Jezik kao bitna odrednica kulturnog identiteta." Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Vol. 49 No. 3, 2002., str. 82-91.

⁶⁹ Idem, str. 86.

⁷⁰ Idem, str. 87.

⁷¹ Norwegian language. Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Norwegian-language>, (pristupljeno: 5.4.2023.).

Budući da je kulturna memorija temeljni stup svake kulture, jezik kao ključ riznice kulturne memorije, ujedno je i primarni nositelj kulture.⁷²

Međutim, nameće se i pitanje posjeduje li jezik vlastiti identitet? Razlika određenog jezika prema drugim jezicima koja se očituje u leksičkom, strukturnom i pragmatično-informativnom smislu elementarni je identitet jezika, a svaki drugi alternativni identitet jezika, u suštini je identitet kulture, koja se artikulira jezikom napominje Gvozdanić (2010).⁷³

Isti autor upućuje da postoje višestruki identiteti, od lokalnih, regionalnih i nacionalnih, preko političkih i religioznih, sve do kulturnih. Međutim, najsloženiji od njih upravo je jezik. Naime, jezik u svojim aspektima njeguje tragove prošlosti te pruža izričaj dinamici formiranja identiteta u prostoru i vremenu.⁷⁴

Prema Pasini (2015) promišljanje o identitetu i promišljanje o jeziku najbolje predočuje krilatica dvije strane iste medalje. Od prvih izgovorenih riječi, proučavanja standardnog jezika kao uvertire u svijet odraslih, bezbroj neizgovorenih promišljanja sve do posljednjih riječi, jezik je jednostavno neodvojiva komponenta ljudske ličnosti.⁷⁵

Stanovnici Republike Hrvatske govore istim jezikom, ali posve drugačije. Čakavsko, kajkavsko i štokavsko narječje, kao i brojni govori i dijalekti, obogaćuju hrvatski jezik. Budući da se (hrvatski) jezik percipira kao jedan od aspekata identiteta, nestajanje i/ili ugroženost pojedinog narječja/dijalekta/govora rezultiralo bi gubitkom dijela identiteta, gubitkom djelića sebe.

4.3. Opće značajke istriotskog jezika

Budući da je Istarski poluotok tijekom stoljeća predstavljao prostor prebivanja mnogih naroda različitih kultura i jezika, fragmenti (spomenutih) naroda i njihovih

⁷² J. Gvozdanić, *Jezik i kulturni identitet Hrvata*. Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, društvo i povijest, Vol. 1 No. 1, 2010., str. 39-56.

⁷³ Idem, str. 40.

⁷⁴ Idem, str. 42.

⁷⁵ D. Pasini, *Nema identiteta bez jezika*. Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskog jezika, Vol. 2 No. 3, 2015., str. 15-16.

govora danas sačinjavaju raznolik lingvistički mozaik Istre zaključuje Crljenko (1997).⁷⁶

Kao što piše Filipi (1994) istarski lingvistički mozaik posljedica je višestoljetnih ispreplitanja idioma⁷⁷ dviju jezičnih skupina, točnije slavenske i romanske. Shodno tomu, nedvojbeno je činjenica kako je dugotrajno prožimanje jezika naposljetku rezultiralo visokim stupnjem višejezičnosti, točnije dvojezičnosti. Suodnosi istarskih dijalekata mijenjali su se kroz povijest. Neprestano prožimanje i evolucija jezika pojava je koja sa sobom donosi i brojna pitanja, a samim time i nadilazi okvire lingvistike.⁷⁸

Prema Filipiju (1994) jezično bogatstvo istarsko-kvarnerskog područja afirmiraju i sljedeći idiomi:⁷⁹

- a) istromletački – najrasprostranjeniji romanski idiom
- b) istriotski – skupina izrazito venecijaniziranih govora, takozvani jezični otok južne Istre
- c) istrorumunjski – skupine govora karakterističnih za nekolicinu mjesta, južno i sjeverno od Parka prirode Učka
- d) hrvatski idiomi – čakavski govori na području hrvatskog dijela Istre
- e) slovenski idiomi – dvije skupine govora stacioniranih u slovenskom dijelu Istarskog poluotoka
- f) crnogorski idiom – arhaični govor Crne Gore na području jugozapadne Istre, točnije Peroja
- g) standardni jezici – hrvatski, talijanski te slovenski i
- h) ostali slavenski i neslavenski idiomi – govori čiji je utjecaj na jezičnu sliku područja gotovo neprimjetan, primjerice bosanski, albanski i slično.

Prema Crljenku (1997) navedeni niz idioma šarolikog jezičnog mozaika Istre, simbolično rečeno, samo je jedna kap u nepreglednom oceanu, o čemu najbolje svjedoči detaljniji uvid. Naime, osim navedenih romanskih dijalekata, to jest

⁷⁶ B. Crljenko, *Hrvatsko – talijanski jezični dodiri u Istri: elementi hrvatskog jezika u istroromanskom govoru Talijana Rovinja i Bala*, Pazin: Naša sloga, 1997., str. 39.

⁷⁷ Univerzalan naziv za pojedini oblik jezika (standardni jezik, razgovorni jezik, mjesni govor i dr.) idiom. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26925>, (pristupljeno: 5.4.2023.).

⁷⁸ G. Filipi, *Istarska ornitonimija : etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 1994., str. 257.

⁷⁹ Loc. cit.

istroromanskog (istriotskog) te istrorumunjskog, u navedenu skupinu spadaju i furlanski te venecijanski. Furlanski se upotrebljavao u prošlosti na sjevernom dijelu Istarskog poluotoka što je vidljivo i u toponimima⁸⁰ područja. Venecijanski dijalekt datira iz 10. stoljeća. Prepoznatljivost čakavskog narječja je gotovo neupitna (na području Republike Hrvatske). Međutim, prepoznatljivost šest dijalekata čakavskog narječja⁸¹ sasvim je druga priča.⁸²

Lingvistički mozaik Istre nadilazi okvire ovoga završnoga rada. Prethodni odlomci dočaravaju njegovu impozantnost, osebnost i slično, no istovremeno i predstavljaju uvod u jedan njegov izdvojeni djelić čija ugroženost raste svakim danom, točnije istriotski jezik.

Kao što pišu Buršić Giudici i Giudici (2021) istriotski govor Bala, Fažane, Galižane, Rovinja, Šišana i Vodnjana simbolizira posljednje ostatke predvenecijanskoga romanskoga sloja na području Istarskog poluotoka. Simbolična fraza jezični otok (južne Istre) objedinjuje navedene govore. Međutim, potrebno je napomenuti kako je opstojnost istriotskih govora ugrožena u sve većoj mjeri kao posljedica utjecaja čakavskog narječja te istromletačkog idioma, kao i standardnog hrvatskog te talijanskog jezika.⁸³

O ugroženosti istriotskog jezika najbolje svjedoči broj govornika. Cergna (2014) upućuje na procjene lokalnih poznavatelja „stanja na terenu“ iz kojih proizlazi da se istriotskim početkom 2010. godine aktivno koristilo 1070 osoba. Međutim, potrebno je istaknuti kako navedeni podaci nisu prikupljeni u skladu s sociolingvističkom metodologijom.⁸⁴ Zanimljivo je istaknuti činjenicu kako je izostanak preciznih podataka o govornicima istriotskog poveznica i starijih, ali i novijih izdanja.

Sporazum između Zajednica Talijana Šišan, Rovinj, Bale, Fažana, Galižana i Vodnjan koji inicira uvrštenje istriotskog na popis nematerijalne baštine Republike

⁸⁰ Jezikoslovni izraz za zemljopisne nazive. toponim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61813>, (pristupljeno: 5.4.2023.).

⁸¹ V. više B. Crljenko, *Hrvatsko – talijanski jezični dodiri u Istri: elementi hrvatskog jezika u istroromanskom govoru Talijana Rovinja i Bala*, Pazin: Naša sloga, 1997.

⁸² B. Crljenko, op. cit. str. 39.

⁸³ B. Buršić Giudici i A. Giudici. "ISTRIOTSKI GOVOR ŠIŠANA IZMEĐU PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI." *Croatia et Slavica Iadertina* Vol. 17 No. 1, 2021., str. 221-233.

⁸⁴ S. Cergna, *L'istrioto: cenni storici*, *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno* 44, 2014., str. 217-332.

Hrvatske⁸⁵, s jedne strane svjedoči o (relativnoj) osviještenosti lokalnih zajednica o značaju istriotskog jezika, a s druge strane, predstavlja mogućnost preokreta u dosadašnjoj praksi.

Prema Filipiju i Buršić Giudici (2017) istroromanski, bumbarški i latinski (specifični za lokalnu uporabu) predstavljaju svojevrzne pseudonime istriotskom jeziku.⁸⁶ Na prvi pogled, do izražaja ponajviše dolazi naziv bumbarški. Bumbarima se zapravo nazivaju žitelji Vodnjana koji upotrebljavaju bumbarški, točnije dijalekt istriotskog, neolatinskoga podrijetla. Teorije znanstvenika o podrijetlu naziva oprečne su. Uvriježena je pretpostavka kako je naziv posljedica pogrešnog izgovora termina *burbero* ili *fa bumba*, u prijevodu pij.⁸⁷ Prema Crljenku (1997) naziv latinski prvenstveno asocira na latinski jezik kao predložak istriotskom. Međutim, naziv latinski moguće je pojasniti i ne toliko etabliranom činjenicom, odnosno hrvatskim nazivom za izvorne govornike istriotskoga, to jest Latini.⁸⁸ U literaturi i medijima uvriježen je naziv istroromanski. Sam naziv istroromanski složenica je koja objedinjuje geografsku rasprostranjenost te suživot dviju kultura i dvaju jezika.⁸⁹

Isti autor upućuje da romansko stanovništvo koje danas obitava na zapadnoj strani Istarskog poluotoka govori istroromanskim, autohtonim romanskim dijalektom čiji je predložak latinski jezik. Naziv istroromanski nadjenuo mu je utemeljitelj hrvatske romanistike, odnosno Petar Skok. Međutim, nameće se i pitanje koordiniranja istroromanskog s ostalim romanskim dijalektima. Premda izostanak pisanih zapisa onemogućuje uvid u povijest razvitka istroromanskog (odnosno stručnim rječnikom dijakronijsko⁹⁰ izučavanje), istroromanski je danas neupitno označen kao talijanski venecijanski dijalekt. Istroromanskim je desetljećima govorio niži stalež autohtonog stanovništva, primjerice obrtnici, ribari, kao i mnogi romanizirani Hrvati. Nadalje,

⁸⁵ Accordo di partenariato per la realizzazione del progetto denominato „Tutela e valorizzazione del dialetto autoctono degli Italiani dell'Istria – Festival dell’istrioto e del progetto di registrazione istituzionale del dialetto istrioto e delle sue varietà patrimonio culturale immateriale della Repubblica di Croazia. Prema informaciji primljenoj e-poštom od doc. dr. sc. Fabrizija Fiorettija (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli).

⁸⁶ G. Filipi, B. Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas, drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 2017., str. 8.

⁸⁷ Bumbari, Istrapedia, 2009./2015., <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/419/bumbari>, (pristupljeno: 5.4.2023.).

⁸⁸ B. Crljenko, op. cit. str. 59.

⁸⁹ Idem, str. 13.

⁹⁰ Odvijanje događaja prema određenom vremenskom slijedu, antonim sinkronija. dijakronija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15094>, (pristupljeno: 6.4.2023.).

Bale, Fažana, Galijžana, Rovinj, Vodnjan i Šišan pozornica su preostalih relikata istroromanskog jezika, kako je već i navedeno. Međutim, potrebno je istaknuti kako su nekoć postojali i piranski, puljski i vrsarski istroromanski.⁹¹

Istroromanskim se pretežito nije pisalo, kako napominje Crljenko (1997). Prvi pisani trag datira još iz 1838. godine. Rovinjski i vodnjanski govor predvodnici su pisanih zapisa istroromanskih govora. Oskudnost pisanih zapisa dovodi do „lingvističkog koračanja u mraku“ gdje i neizravni izvori poput antroponima⁹², toponima ili hrvatskih posuđenica iz istroromanskog označavaju tračak svjetlosti.⁹³

Kao što piše Crljenko (1997) Dante Alighieri, talijanski pjesnik, autor antologijskog djela *Božanstvena Komedija (La Divina Commedia)*, prvi je koji uočava nazočnost specifičnog romanskog dijalekta u istarskoj regiji. Naime, Dante Alighieri, u svojoj nedovršenoj polemici *O umijeću govorenja na pučkom jeziku (De vulgari eloquentia)* iznosi rezultate jezikoslovnoga pothvata čija je svrha bila pronaći najljepši romanski dijalekt te ga predložiti kao univerzalni jezik cjelokupnoga stanovništva Apeninskoga poluotoka. Iako Alighieri istroromanski uspoređuje s podrigivanjem, on također uviđa razliku između istroromanskog te furlanskog.⁹⁴

Iako postoje i teorije o istriotskom kao inačici istromletačkog, sljedeći niz gramatičkih elemenata/osobitosti svjedoči drugačije. Primjerice nastavak -o kao supstitucija mletačkog -e (*la lato* ili 'mlijeko', *la carno* ili 'meso' i slično). Također, specifični oblik za prvo i drugo lice jednine futura te kondicionala (*cantarè*, to jest 'pjevat ću, pjevat ćeš'; *cantaràvi*, to jest 'pjevao bih, pjevao bi').⁹⁵

4.4. Povijesno – geografski kontekst istriotskog jezika

Kao što pišu Buršić Giudici i Giudici (2021) istriotski ili istroromanski jezik skup je predmletačkih izvornih romanskih govora istarskoga područja. Istriotski je nerijetko označen kao jezični otok, no u novije doba predložen je i izraz jezični arhipelag. Iako

⁹¹ B. Crljenko, op. cit. str. 49., 50.

⁹² Jezikoslovni izraz za osobna imena. antroponim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3199>, (pristupljeno: 6.4.2023.).

⁹³ B. Crljenko, op. cit. str. 50., 51.

⁹⁴ Loc. cit.

⁹⁵ Istriotski ili istroromanski jezik. Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1312/istriotski-ili-istroromanski-jezik>, (pristupljeno: 6.4.2023.).

su u prošlosti bili rasprostranjeniji, istriotski govori danas, ograničeni su samo na šest mjesta, točnije Bale, Fažanu, Galižanu, Rovinj, Vodnjan i Šišan (slika 3).⁹⁶

Slika 3. Rasprostranjenost istriotskih govora

(Izvor: B. Buršić Giudici i A. Giudici, "Istriotski govor Šišana između prošlosti i budućnosti." *Croatica et Slavica Iadertina* Vol. 17 No. 1, 2021.)

Isti autori upućuju da 1835. godina, kada je Giovenale Vegezzi Ruscalla u okviru pothvata prikupljanja dijalektalnih inačica biblijske parabole o rasipnome sinu zabilježio i istriotsku inačicu, simbolizira začetak pisane povijesti istriotskoga jezika. Prijevodi su objavljeni naknadno u sklopu takozvanog projekta VIVALDI („*Vivaio acustico delle lingue e dei dialetti d'Italia*“) čija je osobitost i snimka govora za pojedino odredište/punkt.⁹⁷

Prema Buršić Giudici i Giudici (2021) odsustvo pisanih tekstova, nažalost, onemogućuje dijakronijsko izučavanje istriotskoga jezika. Međutim, postoji nekoliko teorija o porijeklu i naravi istriotskih govora. Iako je Dante Alighieri „prvi“ koji uviđa distinkciju između furlanskog i istriotskog, u njegovu djelu *O umijeću govorenja na pučkom jeziku* izostala je precizna razdioba kao i pojašnjenje (tadašnjih) kompleksnih jezičnih prilika na području Istarskoga poluotoka. O važnosti izučavanja kompleksnih jezičnih prilika između romanskih govora na Istarskom poluotoku govori Graziadio Isaia Ascoli. Ascoli prvi uviđa specifične romanske govore na području

⁹⁶ B. Buršić Giudici i A. Giudici, "ISTRIOTSKI GOVOR ŠIŠANA IZMEĐU PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI." *Croatica et Slavica Iadertina* Vol. 17 No. 1, 2021., str. 221-233.

⁹⁷ Idem, str. 224.

Dalmacije i Istre koji se znatno razlikuju i od furlanskog i od mletačkog govora. Nadalje, djelo *I dialetti ladino-veneti dell'Istria* talijanskog filologa Antonia Ive predstavlja kratak rezime istriotskih govora i njihovih obilježja. Međutim, Iveova teza o istriotskim govorima kao ogranku retoromanskih govora opovrgnuta je.⁹⁸

Isti autori upućuju na izvjesne razlike između istriotskih i istromletačkih govora, pojašnjene u prethodnom potpoglavlju. Hrvatski jezikoslovci Mirko Deanović, Pavao Tekavčić te Žarko Muljačić inicijatori su ideje autonomnosti istriotskoga. Poimanje istriotskoga kao specifične skupine govora koja ne pripada niti jednoj skupini romanskih govora zasigurno se ističe, intrigira. Bitno je istaknuti i takozvanu teoriju klina čiji su zagovaratelji Petar Skok te Goran Filipi. Navedena teorija određuje istriotski kao relikv nekadašnjeg jedinstvenog romanskoga jezika karakterističnog za područja Dalmacije, Furlanije te Istre. Naime, teorija implicira kako je raseljavanje romanskih starosjedioca, kao posljedica naseljavanja slavenskih žitelja prema shemi klina, presudan faktor u daljnjem razvoju jezika.⁹⁹

Iako je istriotski odrednica šest relativno bliskih geografskih područja, govor svakog pojedinog područja ističe se svojim osobitostima napominje Crljenko (1997). Specifičnosti rovinjskoga istriotskoga govora naročito su nazočne u fonetici¹⁰⁰ i morfologiji¹⁰¹. Primjerice fonološki sustav istriotskoga ne prepoznaje hrvatske foneme /c/, /h/, /š/ i /ž/. Naime, fonem /s/ supstitucija je hrvatskih fonema /š/ i /c/, fonem /z/ zamjena je fonema /ž/, a fonem /h/ realiziran je kao fonem /k/, o čemu svjedoče i sljedeće istriotske posuđenice: síba (šiba), kusára (košara), krén (hren), glúko (gluh). Jedna od intrigantnih jezičnih značajki je i pojava fonema /đ/ gdje bi se obično nalazio fonem /j/, to jest /i/, što je najbolje vidljivo u rovinjskoj dijalektalnoj riječi đéri, u značenju jučer (tal. ieri, vodnj. jéri). S morfološkog gledišta ističe se prezent. Rovinjski i fažanski istriotski razlikuju se od ostalih istriotskih govora po tome pitanju. Iako prvo lice jednine prezenta preostalih istriotskih govora odlikuje

⁹⁸ Idem, str. 225.

⁹⁹ Idem, str. 226.

¹⁰⁰ Jezikoslovna disciplina čiji su predmet proučavanja artikulacijska i akustička svojstva glasova i govora. fonetika. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20060>, (pristupljeno: 8.4.2023.).

¹⁰¹ Jezikoslovna grana koja izučava najmanje jezične jedinice, to jest morfeme. morfologija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod, Miroslav Krleža, 2021., <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41929>, (pristupljeno: 8.4.2023.).

nastavak /-i/, prezent fažanskoga istriotskoga završava nastavkom /-u/, a nastavak /-o/ predstavlja završetak prezenta u prvom licu jednine u Rovinju.¹⁰²

Prema Crljenku (1997) arhaičnost istriotskoga govora Bala posljedica je nezavidnog zemljopisnog položaja (udaljenost od obale i većih središta), kao i poduže prometne izoliranosti. Jedna od upečatljivih osobitosti istriotskoga govora Bala završni je samoglasnik imenica i ženskoga i muškoga roda. Naime, samoglasnik /a/ tipičan je završetak imenica ženskoga roda (kuzína – kuhinja, kučéta – postelja...), a samoglasnik /o/ uobičajeni je nastavak imenica muškoga roda (púro – puran, lúgaro – lugar).¹⁰³

Kao što pišu Buršić Giudici i Giudici (2021) o (ne)istraženosti istriotskih govora svjedoče i dvije recentnije studije slučaja. Prvi primjer odnosi se na umetanje stražnjeg poluvokala¹⁰⁴, uočljivog u fonetici istriotskoga govora Šišana. Drugi intrigantan primjer su množinski modusi neodređenog člana uni/une kao posljedica utjecaja hrvatskih inačica jedni/jedne.¹⁰⁵

U nastavku će se ukratko predstaviti značajke prostora na kojima se govori istriotski, točnije Bala, Fažane, Galižane, Rovinja, Vodnjana te Šišana.

Kao što navodi Travirka (2001) pitoreskni gradić Bale smješten je na izoliranom brežuljku, između Vodnjana i Rovinja. Srednjovjekovno naselje formirano je na kosturu nekadašnje gradine. S arhitektonskog gledišta ističu se kaštel Soardo-Bembo, gradska loža te pretorska palača. Međutim, bitno je istaknuti nalazište kosti brontosaura, enormnog gmaza iz porodice dinosaura, koje na prvi pogled neprimjetnom gradiću donosi dodanu vrijednost.¹⁰⁶

Prema Zirojeviću (2016) Fažana je naizgled tipičan istarski gradić orijentiran ribarstvu. Međutim, na području Fažane posebno se ističe jedna vrsta ribe, to jest srdela, o čemu svjedoče i Fešta od sardela te kiparski Park sardela. Značaj Fažane

¹⁰² B. Crljenko, op. cit. str. 60-63.

¹⁰³ Idem, str. 68-71.

¹⁰⁴ Termin korišten u antičkoj gramatici za označavanje suglasnika koje je moguće izgovoriti i bez pomoćnog samoglasnika (n, s, m, l, r); termin danas u fonetici i lingvistici predstavlja glas strukturiran kao samoglasnik koji zapravo igra ulogu suglasnika. poluvokal. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49302>, (pristupljeno: 9.4.2023.).

¹⁰⁵ B. Buršić Giudici i A. Giudici, "ISTRIOTSKI GOVOR ŠIŠANA IZMEĐU PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI." *Croatica et Slavica Iadertina* Vol. 17 No. 1, 2021., str. 221-233.

¹⁰⁶ A. Travirka, op. cit. str. 84., 85.

prepoznat je još u antičko doba kada je djelovala tvornica specifičnih glinenih posuda poznatijih pod nazivom amfore. Jedna od osobitosti Fažane zasigurno je i njezin položaj nasuprot prepoznatljivom Brijunskom otočju.¹⁰⁷

Isti autor kao jednu od prepoznatljivosti Vodnjana ističe njegov srednjovjekovni imidž. Od znamenitosti primarno se ističe gotička palača Bettica u kojoj se danas nalazi i muzej. Vodnjan je, također reprezentativan primjer klasične istarske gastronomije, a posebno se ističu vino malvazija te maslinovo ulje. Na području Vodnjana nalaze se i dva unikatna mjesta, točnije Peroj i Galižana.¹⁰⁸

Budući da Istra predstavlja osobitost Republike Hrvatske, Rovinj predstavlja osobitost Istre (slika 4).¹⁰⁹ Tradicionalne barke „batane“, specifični način pjevanja „bitinade“, kao i neizostavan dijalekt neosporan su dokaz egzotičnosti i unikatnosti samoga mjesta.¹¹⁰

Slika 4. Grad Rovinj - osobitost Istarskog poluotoka

(Izvor: <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/929/rovinj>)

¹⁰⁷ I. Zirojević, op. cit. str. 73.

¹⁰⁸ Idem, str. 87., 94.

¹⁰⁹ Rovinj. Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/929/rovinj>, (pristupljeno: 27.6.2023.).

¹¹⁰ I. Zirojević, op. cit. str 111.

Iako bilježi približno 600 stanovnika, povijest naselja Šišan živopisna je. Fascinantna je činjenica kako je naselje u srednjem vijeku pripadalo skupini imućnijih naselja takozvanog pulskog agera (zemljišta).¹¹¹

Kako je već i napomenuto, upoznavanje autohtone lokalne kulture/baštine jedan je od vodećih trendova suvremenoga turizma. Iako navedena mjesta obilježava živopisna povijest, kao i raznolika (materijalna) kulturna baština, naglašavanje jezične raznolikosti unaprijedilo/oplemenilo bi kulturni imidž navedenih mjesta. Primjerice, promidžba Vodnjana kao destinacije koja uz klasičnu istarsku gastronomiju stavlja naglasak i na jezično bogatstvo (raznolikost) Istarskog poluotoka strateška je prednost u okvirima suvremenog turizma.

4.5. Interpretiranje istriotskog jezika u talijanskoj i kroatofonoj literaturi te medijima

Prema Crljenku (1997) u okviru tematike istriotskih govora u kroatofonoj literaturi ističu se P. Skok, M. Deanović, P. Tekavčić te G. Filipi i B. Buršić Giudici (u novije vrijeme), u talijanskoj literaturi, s druge strane, ističu se B. Biondelli, G. I. Ascoli, A. Ive, C. Battisti, Cl. Merlo, M. Doria, B. E. Vidos, G. Vidossi i drugi.¹¹²

Bitno je istaknuti kako je istraživanje ograničeno pretežito na kroatofonu literaturu s ciljem isticanja i analiziranja perspektiva i stavova hrvatskih znanstvenika, utvrđivanja zastupljenosti tematike i slično.

U nastavku će se dati kratak pregled doprinosa talijanskih znanstvenika u domeni istriotskih govora, koji ujedno predstavljaju svojevrsnu podlogu istraživanjima hrvatskih znanstvenika. Na samome kraju završnoga rada priložen je i popis talijanske literature (prilog 2) koji predstavlja podlogu iscrpnijem razmatranju tematike istriotskih govora s talijanske strane, koje nažalost nadilazi okvire ovoga završnoga rada. Kao što piše Crljenko (1997) jedno od značajnijih talijanskih djela koje objedinjuje svih šest istriotskih govora djelo je *I dialetti ladino-veneti dell'Istria* Antonia Ive, profesora filologije na Sveučilištu u Grazu. Iveova teza o istriotskim govorima kao simbiozi ladinskog i venetskog dijalekta, kako je već i navedeno,

¹¹¹ Šišan. Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1117/sisan>, (pristupljeno: 10.4.2023.).

¹¹² B. Crljenko, op. cit. str. 52., 53.

opovrgnuta je. Međutim, još jednom je potrebno napomenuti, kako je značaj samoga djela, i unatoč navedenoj činjenici, radi njegove sveobuhvatnosti i iscrpnosti neosporan. Talijanski jezikoslovac Graziadio Isaia Ascoli zasigurno se ističe među talijanskim znanstvenicima/jezikoslovcima. Naime, Ascoli je prvi koji uviđa osobitosti romanskih dijalekata na području Istarskog poluotoka, kao i razlike koje ih odjeljuju od furlanskoga.¹¹³

Prema Crljenku (1997) viđenja istriotskog Petra Skoka, autora samoga naziva istroromanski, te Mirka Deanovića razlikuju se. Petar Skok, s jedne strane, uspoređivao je istriotski s izumrlim dalmatskim, a Mirko Deanović promatrao je istriotski kao potpuno autonoman jezik. U domeni istriotskih govora posebno se ističe Pavao Tekavčić koji donosi zaokret u dotadašnjim izučavanjima. Naime, Tekavčić pomiče granice geolingvističkog prostora, odnosno proučava sličnosti i razlike između istriotskoga i ostalih idioma, a ne samo venetskoga i veljotskoga romanskoga narječja.¹¹⁴

Iako istriotski govori zauzimaju neznatan dio teritorija jugozapadne Istre, svaki od njih obilježen je jedinstvenim obilježjima (posljedično geografskom smještaju, povijesnim okolnostima i slično). Percipiranje jezika kao kompleksne pojave čije su varijacije rezultat društvenih procesa odrednica je sociolingvistike. Sociolingvistika u posljednje vrijeme proširuje obuhvat istraživanja, naglasak je na motivaciji govornika da čuvaju i/ili mijenjaju svoj jezik od promjena, razlikama u govoru između mlađih i starijih generacija kao odrazu evolucije jezika/govora, međudnosu jezika i identiteta i slično.¹¹⁵ U domeni sociolingvističkih istraživanja ističe se članak Barbare Buršić Guidici te Alberta Giudicija pod nazivom „Istriotski govor Šišana između prošlosti i budućnosti“ u kojem su izdvojene i dvije nove studije slučaja. „I prvi i drugi primjer, točnije umetanje stražnjeg poluvokala te oblici množine neodređenog člana uni/une, svjedoče o povezanosti jezičnih sustava dviju obala Jadrana, kao i transformaciji jezika kroz povijest pod utjecajem raznolikih čimbenika.“¹¹⁶

¹¹³ Loc. cit.

¹¹⁴ Idem, str. 54.

¹¹⁵ Sociolingvistika. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56943>, (pristupljeno: 14.4.2023.).

¹¹⁶ B. Buršić Guidici i A. Giudici, "ISTRLOTSKI GOVOR ŠIŠANA IZMEĐU PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI." *Croatica et Slavica Iadertina* Vol. 17 No. 1, 2021., str. 221-233.

Sociolingvistički aspekti uočljivi su i u djelima Pavla Tekavčića, kao i u knjizi Branimira Crljenka *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri u Istri*. Crljenko u navedenoj knjizi detaljnije opisuje istriotski govor Bala čije su osobitosti arhaičnost, kao posljedica pretežito poljoprivredne orijentacije te prostorne izoliranosti, te novinski list „*El cálego de Monperín*“, u prijevodu „Zvono Monperina“, kao neuspjeli pokušaj lokalne inicijative ovjekovječenja balskog govora u svijetu pisane riječi.¹¹⁷

Zajednica Talijana Šišan začetnik je ideje Festivala istriotskog narječja (tal. Festival dell' Istrioto). Ciljevi održavanja Festivala, čije je uvriježeno trajanje tri dana, su sljedeći: umrežavanje šest govornih područja dijalekta, revitaliziranje dijalekta kroz stimulaciju mlađih generacija i drugi. Ciljevi Festivala objedinjeni su i nazivu projekta DESII (Dokumentacija i revitalizacija šest istriotskih govora) u sklopu kojega je Festival i nastao. Za samu provedbu projekta zaslužni su i talijansko Ministarstvo vanjskih poslova, Istarska županija i drugi.¹¹⁸

Medijska prezentacija istriotskog govora objedinjuje i popularni i znanstveni aspekt. U člancima koji tematiziraju Festival istriotskog narječja naglasak je pretežito na popularnom aspektu. Primjerice, novinski članak Vanese Begić objavljen u Glasu Istre „Istriotski govor kao dio tradicije: Obuhvaća šest predvecijanskih autohtonih romanskih govora u Istri“ simbioza je i popularnog i znanstvenog aspekta. S jedne strane, riječ je o nezavidnom položaju istriotskog govora, njegovu značaju za identitet zajednice i slično, no, s druge strane, naglasak je na Festivalu kao cjelokupnom doživljaju kroz gastronomiju, umjetnički izričaj i tako dalje.¹¹⁹

Međutim, usporedi li se odabrani članak V. Begić s člankom I. Betija objavljenim u Večernjem listu „Istriotski i arbanaški među 1500 jezika na lista za izumiranje“, nekolicina općih informacija prethodnoga članka postaje zanemariva, a cjelokupni članak je moguće u potpunosti označiti kao popularni. U članku Večernjeg lista iznose se činjenice stručnim rječnikom bez ukrasnih digresija/opisa.¹²⁰

¹¹⁷ B. Crljenko, op. cit. str. 69.

¹¹⁸ Festival Dell' Istrioto – Festival Istriotskog Narječja, <https://www.festivalistrioto.com/index.php/il-festival>, (pristupljeno: 14.4.2023.).

¹¹⁹ V. Begić „Istriotski govor kao dio tradicije: Obuhvaća šest predvecijanskih autohtonih romanskih govora u Istri“ Glas Istre <https://www.glasistre.hr/kultura/istriotski-govor-kao-dio-tradicije-obuhvaca-sest-predvenecijanskih-autohtonih-romanskih-govora-u-istri-634318>

¹²⁰ I. Beti „Istriotski i arbanaški među 1500 jezika na lista za izumiranje“ Večernji list <https://www.vecernji.hr/vijesti/istriotski-i-arbanaski-medu-1500-jezika-na-listi-za-izumiranje-1553982>

5. MOGUĆNOSTI ZAŠTITE I VALORIZACIJE ISTRIOTSKOG JEZIKA

Kako je već i napomenuto, istriotski jezik djelić je istarskog (kulturnog) identiteta koji, simbolično rečeno, samo jedan korak dijeli od potpunog zaborava. Iako Istriotski lingvistički atlas i Festival istriotskog narječja simboliziraju primjere dobre prakse (prvi kao primjer znanstvene obrade jezične građe, a drugi kao primjer valorizacije jezične baštine), inicijativa lokalne zajednice, kao i veća razina uključenosti relevantnih struktura (posebice lokalnih turističkih zajednica) unutar Republike Hrvatske nužni su preduvjeti očuvanja i zaštite dragocjenog djelića istarskog (kulturnog) identiteta.

Istriotski jezik moguće je usporediti s trilogijom. Naime, piranski, puljski i vrsarski istriotski govori tragični su heroji prvog dijela trilogije. Istriotski govori Bala, Fažane, Galižane, Rovinja, Vodnjana i Šišana predstavljaju protagoniste drugog dijela trilogije, čija je sudbina neizvjesna. Istriotski lingvistički atlas i Festival istriotskog narječja predstavljaju poznati dio ekipe iz snova (ili u ovom slučaju spasilačke ekipe) trećeg dijela trilogije, a biciklistička ruta „Od rimskih veterana do govornika istriotskog“, fotofestival „Istriotski alter ego“ te interpretacijski centar „Istroromanska renesansa“ predstavljaju nepoznati dio ekipe iz snova trećeg dijela trilogije, točnije dio čije vrijeme tek dolazi.

Kako je već i navedeno, zahtjevnost turista iziskuje inovativnost, kreativnost, interakciju i slično. Prethodna (pot)poglavljja afirmiraju široku paletu mogućnosti koju jezik nudi. Mogućnosti zaštite i valorizacije istriotskog jezika su mnogobrojne, a upravo je kulturni turizam referentni okvir koji omogućuje ostvarenje tih mogućnosti.

Nameće se i pitanje opravdanosti valorizacije jezične baštine. Vođena tura „Enigma baskijskog jezika u 10 koraka“¹²¹ i Festival bretonskog jezika¹²² pozitivni su primjeri valorizacije jezične baštine. Valorizaciju jezične baštine moguće je usporediti s moralnom dilemom. (Ne)opravdanost valorizacije istriotskog jezika kao čina zaštite dijela (kulturnog) identiteta Istre ili izbjegavanja valorizacije zbog straha od moguće degradacije jezika pitanje je koje ostaje otvoreno za raspravu.

¹²¹ The 'Enigma of the Basque Language' guided tour in 10 steps. Tourism Zumaia, <https://zumaia.eus/en/tourism/news/the-2018enigma-of-the-basque-language2019-guided-tour-in-10-steps>, (pristupljeno: 27.6.2023.).

¹²² GBB festival what is it? Gouel Broadel ar Brezhoneg, <https://gbb.bzh/what-is-it/>, (27.6.2023.).

U nastavku će se ukratko predstaviti Istriotski lingvistički atlas ili simbolično rečeno riznica istriotskih govora. Međutim, također će se i ukratko opisati prethodno navedene mogućnosti valorizacije istriotskog jezika, točnije biciklistička ruta „Od rimskih veterana do govornika istriotskog“, fotofestival „Istriotski alter ego“ te interpretacijski centar „Istroromanska renesansa“.

5.1. Istriotski lingvistički atlas

Kao što pišu Filipi i Buršić Giudici (2017) Istarski poluotok je oduvijek predstavljao susretište civilizacija, među kojima se naročito ističu Romani i Slaveni. Romane i Slavene je važno istaknuti primarno zbog njihove višestoljetne prisutnosti na ovim prostorima, ali i zbog međusobnih dodira te sinergije. Naime, suživot različitih jezičnih zajednica naposljetku dovodi i do međusobne komunikacije. Kao rezultat međusobne komunikacije, koju je moguće označiti kao šaroliku lepezu idioma, javljaju se i takozvane međujezične interferencije. Odnosno, koncepti i strukture jednog jezika nehotimično se prenose u druge jezike ili simbolično rečeno iz prvotne uloge uljeza/gosta preuzimaju ulogu domaćina/starosjedioca.¹²³

Iako o jeziku govori i njegov vlastiti interni razvoj, dodiri između jezika, geografska rasprostranjenost i slično donose jednu širu sliku koja omogućava detaljniju analizu, razvoj novih perspektiva i slično. Brojnost jezičnih atlasa afirmira važnost kartografskog proučavanja jezika. Nadalje, začetci ideje jezičnog atlasa Istarskog poluotoka uočljivi su u promišljanjima hrvatskog lingvista Pavla Tekavčića, koji još sedamdesetih godina prošloga stoljeća percipira upravo jezični atlas kao potencijalno rješenje kompleksnih jezičnih odnosa na prostoru Istre.¹²⁴

Dr. Goran Filipi, profesor talijanistike i trojezični orator (hrvatski, slovenski i talijanski jezik), devedesetih godina prošloga stoljeća oživljava ideju prof. Tekavčića inicirajući izradu „Lingvističkog atlasa Istre“. Pozadina oba izdanja „Istriotskog lingvističkog

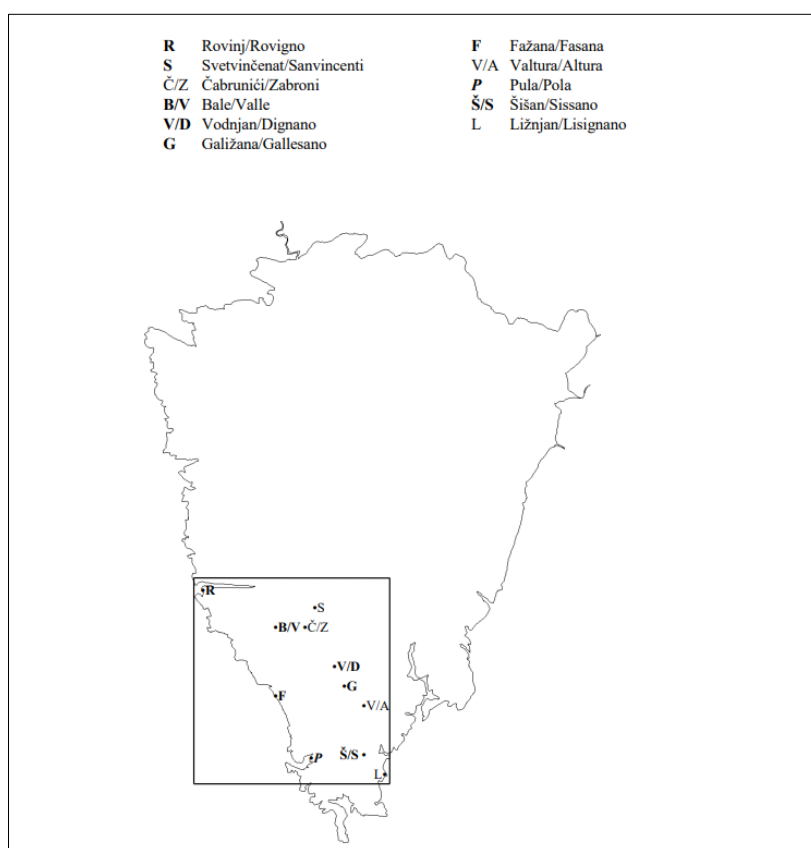
¹²³ G. Filipi, B. Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas, drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 2017., str. 7.

¹²⁴ Idem, str. 8.

Atlasa“ iscrpan je proces, od utvrđivanja reprezentativnih terenskih punktova, predviđanja profila ispitanika, sve do izrade anketnih upitnika.¹²⁵

Prema Filipiju i Buršić Giudici (1998) prvo izdanje Atlasa donosi sinoptički rezime jezične konstrukcije istriotskih govora. Iako Bale (B/V), Galižana (G), Fažana (F), Vodnjan (V/D), Rovinj (R) i Šišan (Š/S) predstavljaju autohtonu sredinu istriotskih govora, u svrhu stvaranja šireg jezičnog konteksta, u obzir su uzeta i „neistriotska mjesta“ poput Čabrunića (Č/Z), Ližnjana (L), Pule (P), Svetvinčenta (S) te Valture (V/A) (slika 5).¹²⁶

Slika 5. Terenski punktovi obuhvaćeni Atlasom

(Izvor: G. Filipi, B. Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas = Atlante linguistico Istrioto*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 1998.)

Zemljovid terena (slika 5) još jednom afirmira jezično bogatstvo razmjerno limitiranog područja koje istovremeno zrcali jezičnu raznolikost, to jest kulturno bogatstvo Istarskog poluotoka.

¹²⁵ G. Filipi, B. Buršić Giudici, *Istriotski lingvistički atlas = Atlante linguistico Istrioto*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 1998., str. 8.

¹²⁶ Idem, str. 9.

Kao što navode Filipi i Buršić Giudici (2017) drugo izdanje Atlasa, čiji su predložak predstavljali komentari i primjedbe građana, nadopuna je prvoga izdanja. Uključivanje lokalne zajednice segment je koji zasigurno donosi dodanu vrijednost Atlasu čija je osnovna svrha dokumentiranje istriotskih govora lokalnih zajednica kao dijela njihova identiteta.¹²⁷

Nadalje, isti autori napominju kako je važno istaknuti činjenicu da prvo izdanje „Istriotskog lingvističkog atlasa“ također označava prvi segment projekta „Lingvističkog atlasa Istre i Kvarnera“. U navedenom projektu, određeni vremenski period, sudjelovala je i Visoka škola za prevoditelje i tumače Sveučilišta u Trstu.¹²⁸

Prema navedenim autorima drugo izdanje Atlasa simbolizira svojevrsnu nadogradnju (nadopunu) prvoga izdanja. Shodno tomu zamjetne su i određene razlike: slovenski jezik kao primarni novitet drugoga izdanja ili simbolično rečeno treći mušketir uz hrvatski i talijanski jezik iz prvotnoga izdanja te „izostanak“ pitanja koja tematiziraju pomorstvo u drugom izdanju. Međutim, pitanja koja tematiziraju pomorstvo zapravo su korigirana te naknadno objavljena u zasebnom izdanju, točnije Lingvističkom atlasu pomorske terminologije istarskih govora (LAPTIG).¹²⁹

U nastavku su prikazane kategorije objedinjene u oba izdanja (iznimka pomorstva koje je u drugom izdanju objavljeno zasebno). U okviru svake kategorije izdvojena je određena riječ/sintagma kako bi se zorno predočile osobitosti, odnosno sličnosti i razlike (ne)istriotskih govora:¹³⁰

a) Vremenske prilike

- „Sunčeva zraka – Raggio di sole – Sončni žarek.“¹³¹

R: ražo da sul

S: zraka os sũca

Č/Z: zraka os sũnca

B/V: ražo de l šol

V/D: rajo de l sul

G: ražo de l šol

¹²⁷ G. Filipi, B. Buršić Giudici, Istriotski lingvistički atlas, drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 2017., str. 19.

¹²⁸ Idem, str. 20.

¹²⁹ Loc. cit.

¹³⁰ Idem, str. 43-679.

¹³¹ Idem, str. 43.

F: ražo de l šol
V/A: zraka súnca
P: ražo de šol
Š/S: ražo de šol
L: súnčeva zraka

b) Geomorfologija

- „Šikara – Macchia – Grmovje, makija.“¹³²

R: busko da mače
S: grāja
Č/Z: smrĳkva
B/V: kolež; graja; koronal
V/D: graja
G: maća; graja
F: graja
V/A: bāred
P: grajon
Š/S: maća
L: korūna

c) Običaji i institucije

- a) „Dobra vila – Fata – Vila.“; b) „Nimfa – Ninfa – Nimfa.“¹³³

R: a) fata; fada
S: a) vĳla
Č/Z: a) vĳla
B/V: a) fata
V/D: a) fada; b) ninfa
G: a) fata; b) ninfa
F: a) fata
V/A: a) vĳla
P: a) fata; b) ninfa
Š/S: a) fata
L: a) vĳla

d) Tijelo i osjetila

¹³² Idem, str. 69.

¹³³ Idem, str. 80.

- „Žmarci – Brividi – Zona:“¹³⁴

- R: brèvidi; tramasi
- S: zderhi
- Č/Z: tərnci
- B/V: brividi
- V/D: brejvidi
- G: brividi
- F: brividi
- V/A: zderhi
- P: brividi; pel de l oka
- Š/S: brividi
- L: stərhi

e) Opažaji i utisci

- „Dvije žene – Due donne – Dve ženski:“¹³⁵

- R: du fimane; duj fimane
- S: dvī
- Č/Z: dvī; dvà (m.)
- B/V: doj femene
- V/D: due fimene
- G: doj femene
- F: do done
- V/A: dvī žēne
- P: do done; doj done; due done
- Š/S: do femene
- L: dvī ženè

f) Vrijeme i kalendar

- „Sutra – Domani – Jutri:“¹³⁶

- R: duman
- S: sùtra
- Č/Z: sùtra
- B/V: duman

¹³⁴ Idem, str. 93.

¹³⁵ Idem, str. 139.

¹³⁶ Idem, str. 163.

V/D: doman; duman

G: doman

F: doman

V/A: sùtra

P: doman

Š/S: doman

L: sùtra

g) Život, brak i obitelj

- „Nadimak – Soprannome, nomignolo – Vzdevek.“¹³⁷

R: zuranom; zuranon

S: prikoïmena

Č/Z: prikoïmena

B/V: žoranome

V/D: zuranome; zuranon

G: žoranome

F: šoranome

V/A: nâdimak

P: šoranome

Š/S: žoranome

L: šoranôme

h) Dom i posjed

- „Kvaka – Maniglia – Kljuka.“¹³⁸

R: kluka

S: kväka

Č/Z: klüka

B/V: kluka

V/D: klowka

G: kluka

F: kluka

V/A: klüka

P: kluka; manila

Š/S: kluka

¹³⁷ Idem, str. 177.

¹³⁸ Idem, str. 230.

L: klûka

i) Odjeća i pribor

- „Vezica – Laccio della scarpa – Vezalka.“¹³⁹

R: spigita

S: korděle

Č/Z: špigêta

B/V: śpigeta

V/D: kurejga

G: śpigete; koreje

F: špigeta; špage (pl.)

V/A: špigëte (pl.)

P: špigeta; žlinga

Š/S: koreja

L: špigëte (pl.)

j) Hrana i piće

- „Krušna peč – Forno – Krušna peč.“¹⁴⁰

R: furno

S: pêć

Č/Z: pêč

B/V: forno; pek

V/D: furno

G: forno

F: forno

V/A: pêć

P: forno

Š/S: forno

L: pêč

k) Životinje (sisavci, gmazovi i vodozemci, ptice, kukci)

- „Lisica – Volpe – Lisica.“¹⁴¹

R: vulpo; bulpo

S: volpîna

¹³⁹ Idem, str. 263.

¹⁴⁰ Idem, str. 275./276.

¹⁴¹ Idem, str. 287.

Č/Z: golpîna
B/V: volpo; bulpo
V/D: vulpo
G: bolpo
F: volpo
V/A: lisîca
P: volpe
Š/S: bolpo
L: lisîca

l) Poljodjelstvo (radovi i oruđa, vinogradarstvo, uzgoj životinja, pčelarstvo, maslinarstvo, voćarstvo, uzgoj povrća)

- „Vinova loza – Vite – Trta:“¹⁴²

R: suko
S: lôza; tørs
Č/Z: lôza; tørs
B/V: vida
V/D: vejda; vida
G: vida
F: vida
V/A: lôza
P: vida
Š/S: vida
L: lôza; brājda

m) Samoniklo bilje (stabla i grmlje, raslinje)

- „Tratinčica – Margherita, bellinde – Navadna marjetica:“¹⁴³

R: margaritjeja
S: tərîŋčica
Č/Z: margarîta
B/V: margarita
V/D: margerejta
G: margerita
F: margerita

¹⁴² Idem, str. 439.

¹⁴³ Idem, str. 647.

V/A: margarîta; tratîŋčica
P: margeritela; margerita
Š/S: margarita bjanka; margarita
L: margarîta

n) Gljive

- „Gomoljika – Tartufo – Gomoljika, tartuf.“¹⁴⁴

R: tartuf
S: tartùf
Č/Z: cùk; tartùf
B/V: tartufi (pl.)
V/D: tartowfo
G: tartufo
F: tartufo
V/A: tartùf
P: tartufo
Š/S: tartufo
L: tartùf

Prikazane kategorije, kao i izdvojene riječi, svjedoče o jezičnoj raznolikosti, kulturnom bogatstvu Istarskoga poluotoka koje biva sve više ugroženo. Oba izdanja Atlasa objedinjuju zapravo svakodnevnu terminologiju. Također, bitno je istaknuti činjenicu kako navedene kategorije naglašavaju osobitosti istarskoga područja, primjerice izdvojenost maslinarstva u kategoriji poljodjelstva, tartuf kao „kralj gljiva“ i drugo. Vrijednost oba izdanja Atlasa, kao rezimea svih šest inačica istriotskog neosporna/antologijska je.

5.2. Biciklistička ruta „Od rimskih veterana do govornika istriotskog“

Ekološka osviještenost gotovo je neodvojiva komponenta (post)modernih turista. Shodno tomu, (električni) bicikli, električni romobili i drugi ekološki prihvatljivi oblici prijevoza doživljavaju svoju kulminaciju. Koordinacijsko tijelo za razvoj cikloturizma na području Republike Hrvatske afirmira Republiku Hrvatsku kao ekološki

¹⁴⁴ Idem, str. 677.

osviještenu destinaciju koja djeluje u skladu s globalnim trendovima.¹⁴⁵ U domeni cikloturizma u Republici Hrvatskoj ističe se upravo Istra. Istra bike & outdoor odjel, u okviru Istarske razvojne turističke agencije, rezultat je koordiniranog djelovanja javnog i privatnog turističkog sektora s ciljem razvoja selektivnih oblika turizma u Istri, promidžbe aktivnog odmora, repozicioniranja Istre kao vrlo kvalitetne turističke destinacije čija je ponuda atraktivna tijekom cijele godine.¹⁴⁶ Naime, u suradnji s povjesničarima mogla bi se kreirati priča/proizvod „Od rimskih veterana do govornika istriotskog“ koja bi potom „zaživjela“ kao biciklistička ruta koja uključuje arheološke punktove s QR kodovima i prolazi nedaleko od ugostiteljskih objekata radi nužne okrepe.

5.3. Fotofestival „Istriotski alter ego“

Uvriježena poslovice „Slika govori više od tisuću riječi!“ označava ishodište ideje fotofestivala pod nazivom „Istriotski alter ego“. Današnje moderno doba, doba je tehnologije, točnije društvenih mreža. Fotografije, emotikoni, memeovi i tomu slično zamijenili su klasičnu komunikaciju. Shodno tomu, fotofestival bi valorizirao istriotski na jedan pomalo nekonvencionalan način. U sklopu festivala bila bi postavljena izložba apstraktnih slika. Odnosno, svaka slika prikazivala bi kulturnu osobitost jednog od šest govornih područja istriotskog jezika, ali na nekonvencionalan način. Posjetitelji bi trebali skenirati QR kod koji bi sadržavao nekoliko riječi na istriotskom jeziku (ali i na standardnom hrvatskom i talijanskom jeziku), odnosno svojevrstne naznake konačnog rješenja. Na ovaj način posjetitelji bi imali priliku otkriti jednu sasvim novu stranu sebe ili simbolično rečeno svoj „istriotski alter ego“.

5.4. Interpretacijski centar „Istroromanska renesansa“

Sam naziv interpretacijskog centra sadrži igru riječi. Naime, riječ renesansa francuskog je podrijetla i označava preporod, obnovu.¹⁴⁷ Odnosno, naziv aludira na nezavidan položaj istriotskog jezika kojemu je doista potreban preporod.

¹⁴⁵ Cikloturizam u Hrvatskoj. Ministarstvo turizma i sporta, <https://mint.gov.hr/poveznice/cikloturizam-u-hrvatskoj/22756>, (pristupljeno: 27.6.2023.)

¹⁴⁶ O nama. Istra bike, http://www.istria-bike.com/hr/opce/o_nama, (pristupljeno: 27.6.2023.)

¹⁴⁷ Renesansa. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=52451>, (pristupljeno: 27.6.2023.)

Interpretacijski centar obuhvaćao bi: šest galerijskih prostorija, kinodvoranu te multimedijalnu dvoranu. Galerijski prostori tematizirali bi šest govornih područja istriotskog jezika. Međutim, svaki pojedini galerijski prostor tematizirao bi istriotski na specifičan način kako bi posjetitelj prelaskom iz jedne prostorije u drugu imao osjećaj kao da je zakoračio iz jednog svijeta u drugi. Galerijski prostori bi mogli uključivati tumačenja toponima, osnovne fraze, nazive hrane i slično, za što je u suradničke timove pri realizaciji projekta nužno uključiti filologe (romaniste i historijske lingviste). U svrhu osiguranja nezaboravnog (potpunog) doživljaja posjetitelji bi imali priliku doživjeti svih šest svjetova kroz *storytelling*. Multimedijalna dvorana sadržavala bi interaktivnu kartu, kao i holograme, to jest obrtnike i seljake (autohtone govornike istriotskog jezika). Performansi na određene teme (primjerice scenariji na temelju materijala koje je skupio Cergna) „oživljavali“ bi istriotski bar na nekoliko trenutaka.

6. ZAKLJUČAK

Apeliranje na sve aktualniju problematiku ugroženosti i/ili nestajanja jezičnog bogatstva kao prvotna zamisao nadograđena je prikazom široke palete mogućnosti koju jezik donosi, kao i uvidom u mnogoznačnost sintagme istarskoga identiteta.

Međuovisnost kulturnog i turističkog sektora neosporna je. Kultura diverzifikacijom turističke ponude direktno utječe na turizam, a turizam u sve većoj mjeri utječe na kulturu. Pitanje pozitivnog ili negativnog utjecaja turističkog sektora na kulturni ostaje pitanje otvoreno za raspravu.

Jezik se primarno ističe u nematerijalnoj domeni kulturne baštine kao sredstvo komuniciranja iste. Iako uvrštenost Eko-muzeja Batana kao i tradicionalne narodne igre pljočkanje na UNESCO-ovu listu svjetske baštine svjedoče o osviještenosti Republike Hrvatske o vrijednosti nematerijalne baštine, jezična komponenta kao da je zanemarena. Očekivanje prepoznavanja potencijala određenog dobra od strane svjetski afirmiranih organizacija i/ili znanstvenika, ako je isti predviđen i/ili zanemaren od strane lokalne zajednice, moguće je označiti kao Sizifov posao.

Tvrdnja Istra je multikulturalnost i/ili višejezičnost i slično, ovisno o interpretatoru, može rezultirati brojnim inačicama. Međutim, o utkanosti termina višejezičnosti i multikulturalnosti u srž Istarskog poluotoka svjedoče i službeni Statut Istarske županije, kao i povijesna događanja.

Istriotski jezik moguće je označiti dionikom kulturnog identiteta Istre. Naime, višestoljetna prisutnost njegovih govornika na ovim prostorima, kao i njegova uloga u procesu identifikacije istih neosporne su činjenice. Nadalje, iako oba izdanja Istriotskog lingvističkog atlasa, kao i Festival istriotskog narječja svjedoče o određenoj zastupljenosti tematike, mali broj govornika, kao i uvrštenost istriotskoga u skupinu izrazito ugroženih jezika od strane UNESCO-a donose jednu drugačiju priču.

Istriotski lingvistički atlas, Festival istriotskog narječja te Sporazum između Zajednica Talijana Šišan, Rovinj, Bale, Fažana, Galižana i Vodnjan, koji inicira uvrštenje istriotskog na popis nematerijalne baštine Republike Hrvatske, prvi su koraci u očuvanju istriotskog jezika kao važnog dionika kulturnog identiteta Istarskog poluotoka. Međutim, istriotski jezik kao značajan dio (kulturne) baštine Istarskog

poluotoka, a samim time i (kulturne) baštine Republike Hrvatske zahtijeva inovativna valorizacijska rješenja dugoročne perspektive.

Biciklistička ruta, fotofestival i interpretacijski centar predstavljaju mogućnosti valorizacije istriotskog jezika. Iako navedeni primjeri podrazumijevaju različite načine valorizacije, njihov značaj u procesu očuvanja istriotskog jezika kao značajnog dijela (kulturnog) identiteta Istre neupitan je. Naime, raznoliki portfelj posjetitelja, zahtijeva i raznolike načine valorizacije.

Zaključno, veća razina uključenosti lokalne zajednice, turističkih zajednica te brojnih ostalih organizacija i/ili znanstvenika, nužni su preduvjeti da istriotski ne dijeli sudbinu dalmatskog jezika.

LITERATURA

Knjige:

1. Crljenko, B., *Hrvatsko – talijanski jezični dodiri u Istri: elementi hrvatskog jezika u istroromanskom govoru Talijana Rovinja i Bala*, Pazin: Naša sloga, 1997.
2. Duda, D., *Kulturalni studiji: Ishodišta i problemi*, Zagreb: AGM, 2002.
3. Dujmović, M., *Kultura turizma*, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014.
4. Filipi, G., *Istarska ornitonimija: etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1994.
5. Filipi, G., Buršić Giudici, B., *Istriotski lingvistički atlas = Atlante linguistico Istrioto*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 1998.
6. Filipi, G., Buršić Giudici, B., *Istriotski lingvistički atlas, drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje*, Pula: Znanstvena udruga Mediteran, 2017.
7. Glovacki - Bernardi, Z. et al., *Uvod u lingvistiku*, 1. izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 2001.
8. Gržinić, J., *Uvod u turizam: povijest, razvoj, perspektive*, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019.
9. Hannam, K., Knox, D., *Understanding Tourism*, London: Sage, 2010.
10. Jelinčić, D. A., *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb: Meandarmedia, 2008.
11. Jelinčić, D. A., *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Zagreb, Institut za međunarodne odnose: Meandarmedia, 2010.
12. Skoko, B., *Hrvatska: identitet, image i promocija*, Zagreb: Školska knjiga, 2004.
13. Tomljenović, R., „Kulturni turizam“, u: Čorak, S., Mikačić, V. (ur.), *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*, Zagreb: Institut za turizam, 2006.
14. Travirka, A., *Istra. Povijest, kultura, umjetnička baština*, Zadar: Forum, 2001.
15. Williams, R., *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, London: Fontana Press, 1988.
16. Zirojević, I., *Istra – Istria: po mjeri čovjeka*, Pula: Udruga StudioLAB, 2016.

Članci:

1. Accordo di partenariato per la realizzazione del progetto denominato „Tutela e valorizzazione del dialetto autoctono degli Italiani dell'Istria – Festival dell'istrioto e del progetto di registrazione istituzionale del dialetto istrioto e delle sue varietà patrimonio culturale immateriale della Repubblica di Croazia. Prema informaciji primljenoj e-poštom od doc. dr. sc. Fabrizija Fiorettija (Sveučilište Jurja Dobrile u Puli).
2. Begić, V. „*Istriotski govor kao dio tradicije: Obuhvaća šest predvecijanskih autohtonih romanskih govora u Istri*“. Glas Istre.
<https://www.glasistre.hr/kultura/istriotski-govor-kao-dio-tradicije-obuhvaca-sest-predvecijanskih-autohtonih-romanskih-govora-u-istri-634318>
3. Bertoša, M., „*U znaku plurala: višebrojni i višeslojni identiteti istarski (kroki ranoga novovjekovlja XVI. – XVIII. stoljeća)*“, u: Manin, M., i dr. (ur.), *Identitet Istre – ishodišta i perspektive*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Biblioteka Zbornici, knjiga - 26., Zagreb, 2006., https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/zbornici/identitet_istre/istra26_015.pdf.
4. Beti, I., „*Istriotski i arbanaški među 1500 jezika na lista za izumiranje*“ Večernji list. <https://www.vecernji.hr/vijesti/istriotski-i-arbanaski-medu-1500-jezika-na-listi-za-izumiranje-1553982>.
5. Brozović, D. "Jezik kao bitna odrednica kulturnog identiteta." Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika Vol. 49 No. 3, 2002., str. 82-91.
<https://hrcak.srce.hr/252763>.
6. Buršić Giudici, B. i Giudici, A., "ISTRIOTSKI GOVOR ŠIŠANA IZMEĐU PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI." Croatica et Slavica Iadertina Vol. 17 No. 1, 2021 <https://hrcak.srce.hr/266310>.
7. Cenoz, J., *Defining Multilingualism*, Annual Review of Applied Linguistics 33, 2013.
https://www.researchgate.net/publication/259438531_Defining_Multilingualism.
8. Cergna, S., *L'istrioto: cenni storici*, Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno 44, 2014., str. 217-332., <https://hrcak.srce.hr/241841>.
9. Dujmović, M. *Komercijalizacija kulturne baštine u turizmu*. Socijalna ekologija: journal for environmental thought and sociological research = Socijalna

- ekologija: Zeitschrift für Umweltgedanken und soziologische Forschung Vol. 28 No. 2, 2019., str. 145-161. <https://hrcak.srce.hr/22440>.
10. Fuchs, G. i N. Uriely, „*Beyond the „Tourist Environmental Bubble“: Encounters with Locals and Destination Experiences of Business Travelers*, *Journal of Travel Research*, Vol. 59, No. 1, 2019.
https://www.researchgate.net/publication/337302424_Beyond_the_Tourist_Environmental_Bubble_Encounters_with_Locals_and_Destination_Experiences_of_Business_Travelers.
11. Gvozdanović, J. „*Jezik i kulturni identitet Hrvata*.” *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, društvo i povijest* Vol. 1 No. 1, 2010., str. 39-56.
<https://hrcak.srce.hr/60202>.
12. Jelinčić, D. A., *Globalizacija i hrvatski identitet*, Hrvatski iseljenički zbornik, 1, 2001., str. 213-217. <https://matis.hr/images/zbornici/2001/Text/Text5-1.htm>.
13. Orlić, O., „*MNOGOZNAČJE ISTARSKOG MULTIKULTURALIZMA*“ Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva Vol. 38 No. 3, 2008., str. 39-59., <https://hrcak.srce.hr/34627>.
14. Pasini, D., „*Nema identiteta bez jezika*.” *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskog jezika*, Vol. 2 No. 3, 2015, str. 15-16.
<https://hrcak.srce.hr/172040>.

Internetski izvori:

1. Antropologija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3192>, (pristupljeno: 7.3.2023.).
2. Antroponim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3199>, (pristupljeno: 6.4.2023.).
3. Atlas of The World's Languages in Danger, UNESCO Digital Library, [https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026/PDF/187026eng.pdf.mu](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026/PDF/187026eng.pdf.multi) lti, (pristupljeno: 26.3.2023.).
4. Bumbari, Istrapedia, 2009./2015., <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/419/bumbari>, (pristupljeno: 5.4.2023.).

5. Cikloturizam u Hrvatskoj. Ministarstvo turizma i sporta, <https://mint.gov.hr/poveznice/cikloturizam-u-hrvatskoj/22756>, (pristupljeno: 27.6.2023.)
6. Dijakronija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15094>, (pristupljeno: 6.4.2023.).
7. Edutainment. Cambridge Dictionary., <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/edutainment>, (pristupljeno: 7.3.2023.).
8. Etnografija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18528>, (pristupljeno: 7.3.2023.).
9. Etnologija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18532>, (pristupljeno: 7.3.2023.).
10. Fonetika. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20060>, (pristupljeno: 8.4.2023.).
11. GBB festival what is it? Gouel Broadel ar Brezhoneg, <https://gbb.bzh/what-is-it/>, (27.6.2023.).
12. Globalizacija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22329>, (pristupljeno: 23.3.2023.).
13. Idiom. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26925>, (pristupljeno: 5.4.2023.).
14. Intangible Heritage Domain in the 2003 Convention. UNESCO, <https://ich.unesco.org/en/intangible-heritage-domains-00052>, (pristupljeno: 26.6.2023.)

15. In medias res. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27491>, (pristupljeno: 28.3.2023.).
16. Istriotski ili istoroamnski jezik. Istrapedia,
<https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1312/istriotski-ili-istororomanski-jezik>, (pristupljeno: 6.4.2023.).
17. Kulturna baština na UNESCO-ovim popisima. Ministarstvo kulture i medija,
<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251>, (pristupljeno: 12.3.2023.).
18. Language. Encyclopedia Britannica,
<https://www.britannica.com/topic/language>, (pristupljeno: 29.3.2023.).
19. Languages, World Atlas of Languages, UNESCO,
<https://en.wal.unesco.org/discover/languages>, (pristupljeno: 29.3.2023.).
20. Morfologija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41929>, (pristupljeno: 8.4.2023.).
21. Multiculturalism. Encyclopedia Britannica,
<https://www.britannica.com/topic/multiculturalism>, (pristupljeno: 14.3.2023.).
22. Nematerijalna kulturna baština upisana na UNESCO-ove popise. Ministarstvo kulture i medija, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/nematerijalna-kulturna-bastina-upisana-na-unesco-ove-popise-21192/21192>, (pristupljeno: 13.3.2023.).
23. Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine. Ministarstvo kulture i medija, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-svjetske-bastine/7244>, (pristupljeno: 13.3.2023.).
24. Norwegian language. Encyclopedia Britannica,
<https://www.britannica.com/topic/Norwegian-language>, (pristupljeno: 5.4.2023.).
25. O nama. Istra bike, http://www.istria-bike.com/hr/opce/o_nama, (pristupljeno: 27.6.2023.).

26. Poluvokal. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49302>, (pristupljeno: 9.4.2023.).
27. Registar kulturnih dobara. Ministarstvo kulture i medija, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/registar-kulturnih-dobara-16371/16371>, (pristupljeno: 12.3.2023.).
28. Renesansa. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=52451>, (pristupljeno: 27.6.2023.).
29. Rovinj. Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/929/rovinj>, (pristupljeno: 27.6.2023.).
30. Sociolingvistika. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56943>, (pristupljeno: 14.4.2023.).
31. Sociologija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56944>, (pristupljeno: 7.3.2023.).
32. Strategija razvoja kulturnog turizma. Ministarstvo turizma. Zagreb, 2003., <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/73.%20-%201.4.pdf>, (pristupljeno: 8.3.2023.).
33. Šišan. Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1117/sisan>, (pristupljeno: 10.4.2023.).
34. The 'Enigma of the Basque Language' guided tour in 10 steps. Tourism Zumaia, <https://zumaia.eus/en/tourism/news/the-2018enigma-of-the-basque-language2019-guided-tour-in-10-steps>, (pristupljeno: 27.6.2023.).
35. Toponim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61813>, (pristupljeno: 5.4.2023.).
36. Turizam u brojkama 2021. Ministarstvo turizma. Zagreb 2022., https://mint.gov.hr/UserDocsImages/2022_dokumenti/Turizam%20u%20brojkama%202021.pdf, (pristupljeno: 10.3.2023.).

PRILOZI

Prilog 1. Tablica slika

Slika 1. Nepokretna kulturna dobra Republike Hrvatske na UNESCO-ovoj listi	11
Slika 2. Nematerijalna kulturna baština Republike Hrvatske na UNESCO-ovoj listi .	12
Slika 3. Rasprostranjenost istriotskih govora.....	29
Slika 4. Grad Rovinj - osobitost Istarskog poluotoka	32
Slika 5. Terenski punktovi obuhvaćeni Atlasom	38

Prilog 2. Popis talijanske literature

1. Buršić Giudici, B., La vita rustica di Sissano: rispecchiata nel suo dialetto, Pola : Societa di Studi e Ricerca Pietas Iulia, 2009.
2. Cernecca, D., Dizionario del dialetto di Valle d'Istria, Rovigno 1986.
3. Dalla Zonca, G. A., Vocabolario dignanese-italiano, Fiume–Trieste 1978.
4. Ive, A., I dialetti ladino-veneti dell'Istria: studio, Forni, 1900.
<https://archive.org/details/idialettiladino00ivegoog/page/n3/mode/2up>
5. Nedveš, M., I dialetti istriotti in Istria. La ricerca (27), 2000.
6. Pellizzer, A., Pelizzer, G., Vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria, Fiume–Trieste 1992.

SAŽETAK

Završni rad tematizira kulturu i jezik, jedne od temeljnih odrednica pojedine zajednice, nacije i slično. Kroz simboličan naslov „Istriotski jezik kao dio kulturnog identiteta Istre“ obuhvatit će se široka lepeza aktualnih tematika. Primjerice, višejezičnost i multikulturalnost Istre kao vodeće turističke destinacije Republike Hrvatske, dijapazon mogućnosti koje jezik nudi i slično. Iako na prvi pogled obična zemlja, Republika Hrvatska nadilazi okvire nametnutih pretpostavki te pruža jedinstven doživljaj. Kako je već i napomenuto, jedan od „kulturnih dragulja“ Hrvatske zasigurno je i Istarski poluotok čiji je identitet izgrađen na pojmovima multikulturalnosti i višejezičnosti. Nadalje, prema statističkim podacima na svijetu se govori približno 7000 jezika. Iako naizgled enormna brojka, stvarnost donosi drugačiju sliku. Neosporna je činjenica kako gotovo na svakodnevnoj bazi nestane djelić nečega, od civilizacija, tradicija i običaja, spomenika, građevina do, nažalost, jezika. Brojna materijalna i nematerijalna baština Republike Hrvatske nalazi se na UNESCO-ovoj listi svjetske baštine. Međutim, jezik kao da je izostavljen. O ozbiljnosti situacije svjedoče i predviđanja svjetskih lingvisti, prema kojima čak trima jezicima u Republici Hrvatskoj prijete izumiranje. Odnosno, istroumunjskom jeziku, arbanškom govoru te naposljetku istriotskom jeziku. Ovim završnim radom pruža se kratak uvid u osobitosti istriotskog jezika s naglaskom na Istriotski lingvistički atlas, odnosno tematizira se nezahvalna pozicija toga djelića istarskog identiteta koji je korak do potpunog zaborava, te se ukazuje na važnost veće uključenosti lokalnih i turističkih zajednica te ostalih organizacija u njegovu očuvanju. Također, prisutan je i kratak pregled mogućnosti zaštite i valorizacije istriotskog jezika.

Ključne riječi: istriotski jezik, kulturni identitet, Istarski poluotok, multikulturalnost, višejezičnost

SUMMARY

The final paper focuses on culture and language, one of the fundamental determinants of a particular community, nation, etc. Through the symbolic title "The Istriot language as part of the cultural identity of Istria", a wide range of current topics have been covered. For example, the multilingualism and multiculturalism of Istria as the leading tourist destination of the Republic of Croatia, the range of possibilities that the language offers. Although at first glance an ordinary country, the Republic of Croatia goes beyond the bounds of imposed assumptions and offers a unique experience. As already mentioned, one of the "cultural jewels" of Croatia is certainly the Istrian peninsula, whose identity is built on the concepts of multiculturalism and multilingualism. Furthermore, according to statistics, approximately 7000 languages are spoken in the world. Although a seemingly enormous figure, the reality presents a different picture. It is an indisputable fact that a piece of something disappears almost daily, from civilizations, traditions and customs, monuments, buildings to, unfortunately, languages. Numerous tangible and intangible heritage of the Republic of Croatia is on the UNESCO World Heritage List. However, the language seems to have been left out. The seriousness of the situation is evidenced by the predictions of world linguists, according to which as many as three languages in the Republic of Croatia are threatened with extinction. In other words, the Istro-Romanian language, the Arbanasi language and finally the Istriot language. This final paper provides a brief insight into the peculiarities of the Istrian language with an emphasis on the Istrian Linguistic Atlas, that is the ungrateful position of that part of the Istrian identity which is a step to complete oblivion is thematized, and the importance of greater involvement of local and tourist offices and other organizations in its preservation is pointed out. Moreover, there is a brief overview of the possibilities of protection and valorization of the Istriot language.

Keywords: Istriot language, cultural identity, Istrian peninsula, multiculturalism, multilingualism